

**VALTIO JAPANIN TALOUDELLISESSA YHTEISKUNTA-
MUODOSTUMASSA:
JOHDATUSTA TEOREETTISEEN JA KONKREETTISEEN
ANALYYSIIN ¹**

Erkki Berntson — Raimo Lintonen

Marxilaista valtioteoriaa ei voida erottaa muusta marxilaisesta yhteiskunta-analyysistä. Valtiotaorian asema on kuitenkin ollut pitkään kehittymätön; ehkä siksi, ettei *Marx* koskaan itse käsitellyt valtiota ja sen asemaa systemaattisesti.² Viimeaikaisen yhteiskunnallisen kehityksen vuoksi valtion aseman teoreettinen tarkastelu on kuitenkin tullut entistä tärkeämmäksi marxismiin kannalta, mikä onkin johtanut voimakkaaseen tutkimusaaltoon tällä alueella.³

On tärkeää huomata, että talouden ja politiikan — perustan ja ylärakenteen — välinen suhde on hyvin kompleksinen ja kaipaa tarkennusta konkreettista analyysia varten. Yhtä vähän kuin perusta täysin ja mekanistisesti määrää ylärakennetta, yhtä vaikeaa on valtion ja porvariston väliin vetää yhtäläisyysmerkki. Konkreettinen analyysi vaatiikin entistä tarkempaa valtion, talouden ja yhteiskunnan sisäistä erittelyä. Samalla valtion asemaa on aina tarkasteltava toisaalta historiallisesti, toisaalta kansainvälisen järjestelmän yhteydessä.

Seuraavassa on tarkoituksemme analysoida marxilaisen valtioteorian käsittein yhtä konkreettista tapausta, Japania. Marxilaisen valtioteorian kannalta on tärkeää pyrkiä tekemään tutkimusta konkreettisista taloudellisista yhteiskuntamuodostumista, koska historian ja loogisen välistä suhdetta ei voi ratkaista keskittymällä pelkästään loogiseen.⁴ Tämä vaatii kapitalismin kehityksen tuntemista.

Kun lisäksi Japani edustaa tavallaan epätavallista tyyppiä aasialaisena, korkeasti kehittyneenä kapitalistisena valtiona, merkitsee tämä haastetta myös teoreettisella tasolla. Vaikka Japani onkin vain yksittäistapaus, toivomme seuraavassa kykenevämmme spesifioimaan sitä keskustelua, mikä on lähinnä pohjautunut länsimaisten kapitalististen talouksien tutkimiseen. Täten pystytään ehkä entistä paremmin hahmottelemaan kapitalistisen maailmanjärjestelmän rajoja.

1. Näkökohtia valtion roolista kapitalismissa

Kuten edellä todettiin valtion tutkimisen ajankohtaisuudella on juurensa yhteiskunnallisessa kehityksessä. Useilla tahoilla on todettu valtion roolin

kasvaneen kapitalistisissa yhteiskunnissa toisen maailmansodan jälkeen.⁵ Epäselväksi usein on kuitenkin jäänyt mitä tällä valtion roolilla todella tarkoitetaan. Onkin ilmeistä, että valtion roolia pitää tarkastella sen tehtävien muuttumisen näkökulmasta. Tässä suhteessa ei kuitenkaan riitä pelkkä tehtävien empiirinen tarkastelu, vaan on kyettävä suhteuttamaan tehtäväalueessa tapahtuneet muutokset valtion funktioissa tapahtuneisiin muutoksiin. Toisaalta on selvää, että tehtävien toteuttamiseen tarvitaan organisaatioita ja niistä huolehtivaa virkamiehistöä. Analyysin on otettava huomioon kasvutendenssit näiden suunnassa kuitenkin samalla muistaen, että valtion resurssien ja kapasiteetin kasvamisesta ei aina välttämättä seuraa valtion tosiasiallisen vallan ja merkityksen kasvua.

Siksi onkin kiinnitettävä huomio myös tehtävien sisällölliseen puoleen eli siihen, miten valtion eri tehtävät todellisuudessa toteutetaan. On myös huomattava, että tällaisessa analyysissä on erittäin vaikeaa antaa tarkkoja mittoja valtion merkitykselle. On helppo mitata kuinka paljon varoja valtio allokoii eri sektoreille, mutta valtion sääntelyjärjestelmän (esim. budjetin tai keskuspankin sekä myös yleisen lainsäädännön) merkitystä ei voida tarkkaan mitata.⁶ Periaatteessa samanlaisia ongelmia tuo esiin myös valtiokoneiston kautta leviävän ideologian vaikutusten (esim. koululaitos) mittaaminen. Siten valtion todellisen roolin merkitys on erittäin kompleksinen ongelmaryhmä, joka vaatii yhteiskunnallisen järjestelmän sekä taloudellista, poliittista että ideologista analyysia. Tämä tarkastelu on luonnollisesti aloitettava pääoman liikelaesta.

Keskeisen merkityksen tässä yhteydessä saa *voiton suhdeluvun laskutendenssin laki*, jonka avulla on mahdollista kiteyttää kapitalistiseen tuotantotapaan sisältyvät ristiriitaisuudet.⁷ Lyhyesti luonnehtien lain voidaan väittää osoittavan kapitalismin taloudellisten kriisien syyt itse pääoman tasolla. Kapitalismin luonteesta johtuen voidaan osoittaa miten kapitalismi päätyy kriisiin pääoman ylikasautumisen vuoksi. On kuitenkin väärin olettaa, että tämä prosessi olisi mekaaninen, vaan on aina otettava huomioon vastatendenssien olemassaolo, joita Marx Pääomassa luetteli seuraavat kuusi: 1) riiston asteen nostaminen, 2) työpalkan painaminen sen arvon alapuolelle, 3) pysyvän pääoman elementtien halpeneminen, 4) suhteellinen liikaväestö, 5) ulkomaankauppa ja 6) osakepääoman lisääntyminen. Kun kapitalismin ristiriidat joutuvat vaiheeseen, jolloin nämä vastatendenssitkään eivät enää pysty estämään kriisiä, on ainoa mahdollisuus selvitä kriisistä pääoman käyttämättä jättäminen, sen hävittäminen tai joko sen suhteellinen tai osittainen arvonmenetys.

Voiton suhdeluvun laskutendenssin lakiin liittyvät kapitalismin sisäiset ristiriitaisuudet ovat ilmeiset ja sen sisältämät implikaatiot ovat mielenkiintoisia ajatellen myös valtion roolia. Mitä tapahtuu esimerkiksi kun riiston astetta nostetaan ja työpalkkaa painetaan alas? Ilmeisestikin on seurauksena kulutuskysynnän aleneminen ja markkinointivaikeudet. Yhtenä keinona sel-

vitä tilanteesta on tällöin ulkomaankaupan lisääminen, mikä vaikuttaa myös valtion rooliin. Edelleen kulutuskysynnän pienentyminen saattaa johtaa myös sosiaaliseen tyytymättömyyteen ja »kurinpitovaikeuksiin», jotka johtavat vuorostaan vahvan valtion tarpeeseen. Järjestelmän uusintaminen on kapitalismin Skylla ja Kharybdis.

Pääoman liikelait antavat perustan valtion tehtävien muuttumiselle. Muodon antaa kuitenkin valtion funktioiden muuttuminen. Nicos Poulantzasin tavoin voidaan valtion funktioksi määritellä yleisesti yhteiskuntamuodostuman eri tasojen koossapitäminen ja kapitalistiluokan etujen turvaaminen,⁸ mutta tällainen määritelmä on niin yleinen, ettei se vielä sano paljoakaan. Valtion funktioiden määrittelyä onkin ensin tarkasteltava kapitalismin konkreettista historiallista kehitystä.

Valtion synnyllä voidaan tarkoittaa itse asiassa keskushallinnon kehittymistä paikallishallinnon tilalle. Keskitetyn valtiovallan synty liittyy tällöin absoluuttisen monarkian aikaan. Valtiovalta toimi tällöin porvariston aseena feodalismia vastaan. Markkinasuhteiden yleistyminen vaati keskushallintoa ja markkinoiden laajentumista. Toisaalta absoluuttinen monarkia oli usein arvaamaton, ja se saattoi toisinaan toimia myös nousevaa porvaristoa vastaan. Absoluuttinen monarkia oli valtiomuoto, jossa ilmeni yhteiskunnan luokkasuhteiden alkava muuttuminen.⁹

Kapitalististen tuotantosuhteiden vakiinnuttaessa asemansa valtio sai kuitenkin työväenluokan syntymisen myötä uusia tehtäviä. Ensinnä tarvittiin oikeuslaitosta, koska »tavaravaihto edellyttää instanssia, joka huolehtii siitä, että tavaranomistajat todellisuudessa noudattavat heidän välisensä vaihdon vaatimia kanssakäymismuotoja».¹⁰ Pelkkä oikeuslaitos ei kuitenkaan vielä riitä takaamaan tätä ja varsinkin työn ja pääoman ristiriidan kärjistyessä tarvitaan yhteiskunnan väkivaltainstituutioita, poliisia ja armeijaa. Viimeksi mainittu saa tosin uusia tehtäviä kansallisten pääomien ulkomaisen ekspansioon turvaamisen vuoksi.

Sekä kansallisen että kansainvälisen luokkataistelun tuloksena tilanne kuitenkin muuttuu. Monopolikapitalismin synnyn myötä monopolit tarvitsevat yhä voimakkaampaa valtiota edustamaan etujaan ulospäin, sekä muita kehittyneitä valtioita että siirtomaita vastaan. Tilanne heijastuu luonnollisesti myös valtion sisäiseen järjestelmään. Vuodesta 1917 lähtien tulee myös kapitalistisen maailmanjärjestelmän säilyttäminen ajankohtaiseksi, millä on ollut erityinen merkitys toisen maailmansodan jälkeen.

Juuri tuolloin tilanne kapitalismin kannalta muuttui ratkaisevasti. Kapitalismilla ei ole enää ollut mahdollisuuksia ratkaista kriisejään samalla lailla kuin maailmansotien välisenä aikana. Taloudelliset kriisit ja korkea työttömyys ovat vaarallisia nykyisessä maailmantilanteessa voimakkaan sosialistisen maailmanjärjestelmän olemassaolon vuoksi. Sosialististen valtioiden taloudellinen kehitys pakottaa kapitalistisia valtioita löytämään yhä uusia keinoja

taloutensa kehittämiseksi. Valtioiden sisäiselle luokkataistelulle tilanne myös antaa paremmat edellytykset kuin aikaisemmin.

Myös muilla kansainvälisen järjestelmän muutoksilla on vaikutusta valtion funktioihin kapitalismissa.¹¹ Sosialismin leviäminen pienentää imperialistisen maailmanjärjestelmän aluetta ja täten supistaa tavaroiden markkinointimahdollisuuksia ja raaka-aineiden hankintamahdollisuuksia.¹² 1950-luvulla alkaneella kehityksellä vanhan kolonialistisen maailmanjärjestelmän purkamiseksi on ollut tähän myös oma vaikutuksensa. Vaikka kapitalistinen maailmanjärjestelmä pystyi pitkään uskollialistisin keinoin hallitsemaan kehitysmaita (eikä tilanne ole vielääkään ratkaisevasti muuttunut) on kuitenkin viime aikoina tapahtunut kehitystä, joka on muuttanut tältäkin osin maailmanjärjestelmän rakennetta huomattavasti (esim. OPEC:n toiminta sekä useiden maiden omaksuma ei-kapitalistisen kehitystien strategia).¹³

Lopuksi on vielä otettava huomioon imperialististen maiden väliset ristiriitaisuudet. Kapitalismin lainalaisuudet välittyvät kilpailun välityksellä (tuotannonalojen välinen ja sisäinen kilpailu). Sitä voimistaa entisestään kansainvälinen kilpailu, joka epätasaisen kehityksen lain kautta johtaa valtioiden väliin ristiriitoihin.¹⁴ Näitä ristiriitoja on kuitenkin entistä vaikeampi nykyään enää pyrkiä ratkomaan ase-in — jälleen sosialistisen maailmanjärjestelmän olemassaolon vuoksi.¹⁵

Yhdistyneenä voiton suhdeluvun laskuun tämä kehitys pakottaa valtion yhä enemmän puuttumaan talouteen. Sosiaalisen harmonian säilyttämisen (»oikeusvaltion» ajatus) lisäksi valtio alkaa saada yhä enemmän tehtäviä joiden perimmäisenä tarkoituksena on voiton suhdeluvun kohottaminen (»hyvinvointivaltion» kehittäminen). Siten yksityisten pääomien on entistä enemmän siirrettävä kustannuksiaan valtiolle. Valtion tulojen rakenteesta riippuu sitten kuka maksaa nämä valtion uudet menot. Käytäntö on osoittanut, että suurin rasitus lankeaa kuitenkin palkansaajien kannettavaksi.¹⁶

Tarkasteltaessa valtion uusia tehtäviä yksityiskohtaisesti on ensinnäkin mainittava tekijät, jotka ovat syntyneet toisaalta luokkataistelun tuloksena, mutta toisaalta usein myös kapitalismin omista tarpeista. Näitä ovat muun muassa koulutuksesta, terveydestä ja osittain myös asumisesta huolehtiminen.¹⁷ Osittain tämä liittyy voimakkaaseen kapitalistiseen teollistumiseen, jonka seurauksena erilaiset teolliset onnettomuudet ja taudit ovat voimakkaasti nousseet. Työläisten terveys on kuitenkin tärkeää työvoiman uusintamisen kannalta. Samoin teollistuminen ja yleinen tieteellis-tekninen vallankumous vaatii koko ajan entistä paremmin koulutettua työvoimaa. Viitattakoon myös teollisen kehityksen vaikutuksiin poliisi- ja oikeuslaitoksesta koituvien kulujen lisääjänä (vaatiihan urbanisoitunut nykyaikainen elämä entistä monimutkaisempia sääntelymekanismeja, esimerkiksi liikenneolojen kehittymisen myötä). Itse valtioiden sisäisen luokkataistelun kasvu on luonnollisesti myös lisännyt valtion väkivalta- ja sääntelykoneiston kasvua.¹⁸

Toisaalta valtio osallistuu suoraan pääoman uusintamiseen. Tämä tapahtuu joko valtion omien toimenpiteiden välityksellä (infrastruktuurin kehittäminen ja valtion omat yritykset) tai sitten erilaisilla tuki- ja avustustoimilla yksityisille pääomille. Infrastruktuurin kehittämisellä vaikutetaan suoraan yksityisten pääomien toimintaedellytyksiin. Valtion yritysten tehtävänä on puolestaan ennen kaikkea hoitaa sellaisia yhteiskunnan tehtävien kannalta tärkeitä toimia, jotka ovat välttämättömiä yhteiskunnan kokonaispääomalle. Suorat tukitoimenpiteet puolestaan merkitsevät puhtaita avustuksia, lainoja tai yhteiskunnan rahoittamia palveluksia. Viimeksi mainittuihin voidaan lukea esimerkiksi valtion harjoittama tutkimus- ja kehittämistoiminta sekä valtion kustantamat työvoiman hankintaan kohdistuvat palvelukset. Lopuksi voidaan mainita vielä valtion muut toimenpiteet tällä sektorilla, kuten valtion ostot yrityksiltä ja valtion harjoittama sääntelypolitiikka (esim. pitkän- ja keskitähtäimen suunnittelu).¹⁹

Edellä oleva analyysi osoittaa miten monimutkainen prosessi valtion rooli kapitalistisissa yhteiskunnissa on. Se myös osoittaa, ettei valtiota voida pitää suoraan pääoman omistajien välineenä työväenluokkaa vastaan. Tämän tilanteen kiteyttää marxilaisessa valtioteoriassa *valtion suhteellisen itsenäisyyden käsite*.²⁰

Valtion suhteellista itsenäisyyttä tarkasteltaessa on pyrittävä erittelemään ne tekijät, jotka lisäävät ja pienentävät sitä. Samoin kuin voiton suhdeluvun laskutendenssin lain merkitys on siinä, että sen avulla voidaan kiteyttää kapitalistiseen tuotantotapaan sisältyvät ristiriitaisuudet, voidaan valtion suhteellisen itsenäisyyden käsitteenkin merkitys nähdä siinä, että sen avulla voidaan keskitetysti analysoida erilaisia ristiriitaisia prosesseja, jotka liittyvät valtion ja yhteiskunnan väliseen suhteeseen. Valtion suhteellisen itsenäisyyden analysointi on myös aloitettava edellä mainituista maailmanjärjestelmään liittyvistä ristiriidoista. Voidaan väittää, että kansainvälisen järjestelmän olemassaolosta jo sinänsä johtuu valtion suhteellinen itsenäisyys, seikka jota ei kenties ole tuotu tarpeeksi esille.²¹ Kansainväliset suhteet saavat alkunsa kyllä valtioiden sisäisistä prosesseista, mutta tästä muodostuu maailmanjärjestelmän kokonaisuus, mikä vuorostaan vaikuttaa takaisin yksityisten valtioiden toimintoihin, lähinnä luomalla ne puitteet, joissa valtiot voivat toimia.

Kansainvälinen tilanne heijastuu sitten valtion suhteelliseen itsenäisyyteen vaikuttaviin valtioiden sisäisiin tekijöihin, joita voidaan erottaa kaksi pääkategoriaa, yksityisten pääomien väliset ristiriidat sekä työn ja pääoman väliset ristiriidat. Näitä tekijöitä analysoitaessa on kuitenkin muistettava, että kapitalistisen järjestelmän säilyttämiseksi näille ristiriidoille syntyy koko ajan vastatendenssejä. Siten yksityisten pääomien kilpailua ja niiden välisiä eturistiriitoja pyrkii lieventämään yhteistyö pääomien kesken (esimerkiksi erilaiset yhteisorganisaatiot; myös kansainvälisellä tasolla). Työn ja pääoman välisen ristiriidan pitämiseen latenttina kehittää kapitalistinen järjestelmä myös

erilaisia muotoja. Perustan tälle tarjoaa jo kehitysmaiden riisto, johon kytkeytyy työläisaristokratian synnyn problematiikka.²² Tämän lisäksi yhteiskunnan ideologisen koneiston vaikutus omalta osaltaan estää ristiriitoja kärjistyvästä (ns. porvarillisen hegemonian vaikutus). Kapitalismin lainalaisuuksien toteutuessa myös poliittinen järjestelmä kehittää vastatendenssejä, sillä populistiset liikkeet eivät ole mitään harvinaisuuksia. Muiden keinojen osoittautuessa riittämättömiksi on edessä väkivaltaan turvautuminen. Äärimmäinen tapaus on fasismi, jolloin porvariston on luovutettava poliittinen valtansa säilyttääkseen taloudelliset intressinsä ja koko kapitalistisen järjestelmän.²³

Erilaiset vastatendenssit ulottuvat myös valtion organisaatioon. Yhteiskunnallisista ristiriidoista johtuvan valtion tehtävien kasvun voidaan sinänsä katsoa lisäävän valtion suhteellista itsenäisyyttä.²⁴ Valtion tehtävien kannalta tulee tällöin niistä huolehtiva hallintokoneisto virkamiehineneen tärkeäksi. Varsinkin virkamiehistön jatkuvuudella ja yleisellä asemalla on tässä yhteydessä merkitystä (miten virkamiehet rekrytoidaan, miten yhtenäisiä he ovat mieliteissään jne.). Virkamiesten itsenäisiä toimenpiteitä voidaan kuitenkin vähentää erilaisilla keinoilla, jotka saattavat vaihdella aina painostusjärjestöjen toiminnasta ja virkamiesten nimityspolitiikasta suoranaisiin lahjuksiin asti. Tältä kannalta on tärkeä myös ns. »valtion ja monopolien voimien yhteenkietoutuminen», jonka avulla valtio ja suuryritykset integroituvat mitä moninaisimmin muotoihin.²⁵

Edellä tuli esiin, että valtion suhteellisen itsenäisyyden käsitteen avulla voidaan kiteyttää valtion ja yhteiskunnan välinen suhde. Mitä käytännön merkityksiä valtion roolille sen suhteellisella itsenäisyydellä on, riippuu tämän itsenäisyyden asteesta. On tapauksia, jolloin esimerkiksi valtio joutuu ottamaan työväenluokan ja yhteiskunnan keskikerrosten toiveita ja etuja usein huomioon (jo yhteiskuntarauhan säilyttämiseksi), ja joskus joudutaan uhraamaan yksityisiä pääomia kokonaisuuden hyväksi (sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla). Samaten erittäin suuri itsenäisyys tarjoaa myös uusia mahdollisuuksia työväenluokan poliittiselle strategialle.²⁶ Jokaisen yksityisen maan kohdalla on valtion suhteellista itsenäisyyttä tarkasteltava kuitenkin konkreettisen tutkimuksen avulla. Samalla tämä tutkimus on yhdistettävä kapitalismin historiallisen kehityksen ja liikelakien (varsinkin voiton suhdetuvun laskutendenssin lain) analyysiin.

2. Talouselämän rakenteesta ja kehityksestä Japanissa

Ymmärtääksemme Japanin kehityksen »epätavallisuuksia» eli suhteellisen nopeaa tietä ei-läntisenä ja kapitalistisena maana maailman varakkuustilastojen kolmoseksi²⁷ — bruttokansantuotteella mitaten, — vaikka useimmat sen naapureista ja kaltaisista syöstiin alikehitykseen, lähdemme ensin tarkastele-

maan pääoman kasautumisen ja yhteenkokoontumisen eräitä keskeisiä kehityspiirteitä sekä niihin liittyviä sisäisiä ja ulkoisia tekijöitä.

Ulkoisten edellytysten osalta on ensinnä huomioitava imperialististen maiden harjoittama politiikka 1800-luvun loppupuolella. Japani ei nimittäin koskaan joutunut samassa määrin niiden alistamaksi kuin esimerkiksi Kiina, vaikka Japaninkin autonomiaa osittain rajoitettiin ulkomaankaupan ja ulkomaisten finanssitoimien suhteen aina 1890-luvun alkuun saakka. Japanilla ei ollut suurta arvoa raaka-ainelähteenä tai markkina-alueena. Edelleen imperialistien kilpailu Kiinassa ja muualla vähensi Japaniin kiinnitettyä huomiota. Lisäksi kun kommodori Perry purjehti vuonna 1853 Japanin rannikolle, törmäsivät vastakkain sen ajan imperialismiin kaksi muotoa, traditionaalinen eurooppalainen kolonialismi ja amerikkalainen »avoimien ovien» imperialismi. Nämä kaksi tasapainottivat toisiaan niin, että Japani sai liikkumatilaa itselleen. Näin se pystyi luomaan suhteet kapitalistisiin maihin, mutta samalla hajottamaan niihin normaalisti liittyvän »paketin» jonka sisältönä on tekninen tieto, tavaroiden tuonti sekä ulkomaiset sijoitukset. Teknisen tiedon tuontia suositettiin kovasti, mutta muilta osin luotiin tiukka kontrolli mahdollisuuksien rajoissa.²⁸

Meiji-valtion perustaminen 1868 oli osittain vastaus ulkoisiin paineisiin, mutta viime kädessä Tokugawan shogunaatin (1603—1867) kukistumisen takana oli kuitenkin Japanin yhteiskunnan käyntiin päässyt sisäinen rakenteellinen muutos, johon liittyi kauppapääoman akkumulaatio ja sen myötä luokkasuhteiden muutos.²⁹

Lujittakseen valtaansa uuden, alunperin sotilaallisen oligarkian oli luotava vahva keskushallitus selvitäkseen monista vakavista sisäisistä ja ulkoisista ongelmista. Tämä merkitsi feodalismien murskaamista, yhtenäisen kommunikaatio- ja rahajärjestelmän luomista sekä modernin teollisuuden ja armeijan organisoimista. Varat saatiin ennen kaikkea talonpojilta, joita hallituksen maavero riisti ankarasti. Lisäksi käytettiin hyväksi kultaa ja hopeaa, jota maahan oli kasautunut sinä kahden ja puolen vuosisadan aikana, jonka maa oli ollut suljettuna ulkomaalaisilta. Hieman myöhemmin Japanin ja Kiinan sodan (1894—5) seurauksena saaduilla sotakorvauksilla oli huomattava merkitys.³⁰

Kun uusi hallinto oli vakiinnuttanut valtansa vuoteen 1877 mennessä, niin tätä seuraavaa ajanjaksoa 1890-luvun puoliväliin voidaan kutsua talouden rakentamisen alkuvaiheeksi. Vuodesta 1875 vuoteen 1895 Japanin kansantulo nimittäin miltei kolminkertaistui. Samaan aikaan kulutus henkeä kohti jopa laski.³¹ Niinpä julkinen kulutus näytteli tuolloin erittäin tärkeää osaa maan teollistamisessa. Hallitus otti kehittääkseen jo shogunaatin aikana syntyneitä teollisuuslaitoksia ja perusti itse uusia (esimerkiksi rautatiet, lennätinjärjestelmä, hiilikaivoksia, laivatelakoita, rautavalimoita, kutomoita). Lähtökohtana oli sotilaallinen tarve, mutta valtio valmisti myös pohjaa yksityiselle teollisuu-

delle. Se näet myi — varsinkin vuosina 1884—6 — yrityksiään halvalla yksityisille. Tarkoituksena oli osittain lujittaa valtaa pitävien sekä heidän tukijoidensa asemaa. Yritykset nimittäin myytiin kouralliselle varakkaita perheitä, joilla oli läheiset suhteet uuteen poliittiseen eliittiin. Osa näistä oli kauppiaita, jotka olivat auttaneet taloudellisesti Meiji-hallituksen pystyttämisessä.³²

Tärkeää on kuitenkin se, mitä tämän jälkeen tapahtui. Kuten *M. Yoshine* kirjoittaa: »Koneistoiltaan uudenaikaisten valtiollisten yritysten myynti nimeliseen hintaan ja niiden koulutetun henkilökunnan siirto antoi näille perheille pysyvän edun. Monet näistä yrityksistä kehittyivät valtaviksi finanssi- ja teollisuuskombinaateiksi, jotka yleisesti tunnetaan zaibatsuina».³³ On kuitenkin huomattava, että vaikka hallitus myikin yritykset yksityisille, se ei lakannut huolehtimasta niistä. Se päinvastoin antoi niille lainoja ja avustuksia sekä jopa osti koneita myydäkseen ne sitten eteenpäin yrityksille korottomasti ja vähittäismaksulla. *Zaibatsujen*³⁴ kehityksen perustana olivat siis paljolti suhteet hallitukseen ja johtaviin poliitikkoihin sekä näiden tukeminen. Valtion yritysten lisäksi niitä näet palkittiin arvokkailla sopimuksilla valtion kanssa sekä muilla avustuksilla. Zaibatsut ansaitsivat huomattavia voittoja myös merkittävällä valtion lainoilla.³⁵

Zaibatsut kehittyivät yleensä holding-yhtiöiden ympärille alkuperäisenä toiminta-alueenaan kauppa ja rahaliikenne. Vaikka ne hankkivatkin kaivoksia ei niiden laajentuminen suoraan ja välittömästi tapahtunut rauta- ja terästeollisuuteen — johtuen lännen imperialismin asettamista rajoituksista — vaan ensin kevyeen teollisuuteen ja liikenteeseen. Raskas teollisuus alkoi kehittyä varsinaisesti vasta Japanin ja Venäjän sodan aikoihin. Kevyt teollisuus kuitenkin dominoi Japanin taloudessa aina Tyynen meren sotaan saakka. Raskaan teollisuuden läpimurto ajoittuu siis Japanin varhaisen imperialismin kehittymiseen, jonka merkkipaaluina olivat Japanin ja Kiinan sota 1894—5 ja sen seurauksena Taiwanin liittäminen Japaniin, Japanin ja Venäjän sota 1904—5, Korean valloitus 1910 sekä ensimmäinen maailmansota (ja senaikainen Kiinan politiikka). Näihin aikoihin Japani sai solmituksi läntisten imperiaalistien kanssa tasavertaisempia sopimuksia. Aiemmillä epäsuhtaisilla sopimuksilla oli kuitenkin Japanin talouteen mielenkiintoisia ja pysyviäkin vaikutuksia. Puuttuva tullisuoja pakotti teollisuuden erikoistumiseen. Kilpailukykyä pyrittiin myös ylläpitämään säilyttämällä alhainen palkkataso. Nuo sopimukset olivat omiaan stimuloimaan valtion puuttumista talouteen. Tarve erikoistua ja valtion merkittävä rooli puolestaan vahvistivat suurten yritysyhmittymien kehitystä. Alhainen palkkataso, pääoman kasvava yhteenkokoontuminen ja maan raaka-aineköyhyys työnsivät Japania ulkomaisten markkinoiden ja raaka-ainelähteiden valtaamiseen. Vaihtoehtona olisi todennäköisesti tuona ajanjaksona ollut kolonialismin ikeen alle joutuminen. Japani sai kuitenkin vain kenkensä imperialismin kerhon oven rakoon: sen toiminta-

alueena oli Kaakkois-Aasia ja se oli taloudellisesti suhteellisen heikko. Näitä pyrkimyksiä ja Japania muutenkin hyödyttivät imperialistien väliset kiistat — kuten niin monta kertaa — ja ennen kaikkea ensimmäinen maailmansota, joka oli suuryrityksille todellista kulta-aikaa. Esimerkiksi vuosien 1914 ja 1919 välillä tehdastyöntekijöiden määrä lähes kaksinkertaistui.³⁶

Tuohon kauteen (suunnilleen vuodesta 1895 vuoteen 1930) ajoittuu Japanin pääoman varsinainen yhteenkokoontuminen.³⁷ Erityisen voimakasta tämä oli ensimmäisen maailmansodan jälkeen ja 1920-luvulla. Taloudelliset kriisit (1920—2, 1927) muun muassa toivat myötään vararikkoja ja sulautumisia, jotka kasvattivat nimenomaan zaibatsujen valtaa. 1930-luvulle puolestaan oli leimallista nimenomaan valtion tulo talouden organisointiin: se avusti sulautumisia, tuki kartellien muodostamista sekä tuottajain ja viejien järjestöllistä yhteistoimintaa. Valtion suhteellisen itsenäisyyden kasvu 1920- ja 30-luvulla johti kuitenkin myös ristiriitoihin. Osatekijöinä valtion merkityksen kasvussa olivat kansainväliset kriisit, läntisten imperialististen valtojen kasvava Japaniin suunnattu painostus — joka heijastui esimerkiksi Washingtonin ja Lontoon konferensseissa 1921—2 ja 1930-, imperialismista aiheutuvien valtion sotilaallisten tehtävien ja niiden kustannusten kasvu — mikä oli tietysti yhteydessä edelliseen — sekä luokkataistelun vaikutukset 10- ja 20-luvulla. Viimeksi mainittuun tekijään puolestaan vaikutti laman lisäksi myös lokakuun vallankumous. Ristiriitoja ilmeni esimerkiksi zaibatsujen suhteissa valtioon, jonka asioissa sotilaitten vaikutus oli merkittävästi lisääntynyt vuoden 1927 jälkeen. Seurauksena oli muun muassa nk. uusien zaibatsujen (*shinko zaibatsu*) synty, jotka oli tiukemmin kytketty armeijan tarpeisiin, asetuohtantoon ja siirtomaiden hyväksikäyttöön. Selvää kuitenkin on, että myös »vanhat» zaibatsut hyötyivät Japanin imperialismista. Valtio ryhtyi parantamaan myös työoloja lainsäädäntöteitse suuryritysten vastustuksesta huolimatta, sillä riistonaste vaikeutti voimakkaan armeijan luomista.³⁸

Ennen Japanin antautumista (1945) »neljän suuren» zaibatsun ryhmän muodostivat *Mitsui*, *Mitsubishi*, *Sumitomo* ja *Yasuda*. Kuusi pienempää zaibatsua olivat *Nakajima*, *Nomura*, *Asano*, *Okura*, *Furukawa* ja *Ayukawa*. Jälkimmäisestä ryhmästä Ayukawa (Nissan) ja Nakajima kuuluivat shinko zaibatsuihin. Tuon kymmenikön merkitystä kuvaa esimerkiksi se, että vuonna 1946 niiden osuus koko raskaan, kemian ja kaivannaisteollisuuden maksetusta osakepääomasta oli 49 %.³⁹

Vuosi 1945 merkitsi huomattavinta taitekohtaa Japanin historiassa sitten Meiji-valtion synnyn, vaikka jatkuvuus onkin ensisijaisesti ollut tunnusomaista Japanin järjestelmälle. Maan oli luovuttava autonomisen imperialismiin tavoittelusta ja hyväksyttävä pitkällä tähtäyksellä alisteinen imperialismi uudelleen organisoidussa maailmassa, jossa Yhdysvallat kontrolloi Japania, mutta samalla takasi sen kapitalismin pitkän tähtäimen kehityshedot. Antautumisen jälkeen Japania hallitsi käytännössä nk. SCAP (Supreme Commander of

the Allied Forces) vuoteen 1952, jolloin Japani sai jälleen muodollisesti itsenäisyytensä. Sitä symbolisoivat 8.9.1951 allekirjoitetut Yhdysvaltain ja Japanin turvallisuussopimus ja rauhansopimus. Miehityshallinnon tehtävänä oli toteuttaa Yhdysvaltain demokratisointipolitiikkaa Japanissa. Siihen kuului muun muassa »rohkaista... teollisuuden demokraattiselta pohjalta tapahtuvaa organisoimista» sekä suosia toimenpiteitä, jotka »sallivat tulojen, tuotantovälineiden ja kaupan omistuksen laajan jakautumisen», koska »... taloudellinen keskittyminen ei ainoastaan edesauttanut voimavarojen hankkimista sodan väkivaltaa varten, vaan... sen johtajat, yhteistyössä sotilaiden kanssa myös muokkasivat kansallista tahtoa sodan ja valloitusten suuntaan.⁴⁰

Tämä merkitsi aikomusta murskata zaibatsujen taloudellinen ja poliittinen valta, mutta se jäi osittain vain aikomukseksi. Amerikkalaiset hajottivat vanhat holding-yhtiöt ja myivät niiden osakkeita yleisölle. Kun toisaalta entisiä zaibatsupankkeja eivät dekonsentraatiotoimet lainkaan koskettaneet, saattoivat ne jälleen ryhtyä yritysryhmittymien jälleenrakentamiseen poliittisen suhdanteen muututtua. Tavallisella kansalaisella ei ollut sodan jälkeen varoja osakkeiden ostoon. Koko dekonsentraatio-ohjelmaa toteutettiin japanilaisten toimesta sitäpaitsi hyvin vastentahtoisesti. Lisäksi virkakoneisto jäi vanhan järjestelmän johtajien puhdistuksissa lähes koskemattomaksi ja siksi myös edustamaan vanhan valtarakennelman jatkuvuutta. Kylmä sota ja Kiinan vallankumous (1949) toivat sitten lopullisen muutoksen Yhdysvaltain Japanin politiikassa. Dekonsentraatio-ohjelmaa toteutettiin itse asiassa vain vuoden 1948 alkuun saakka.⁴¹ Yhdysvaltain olennaiseksi tavoitteeksi tuli nyt tehdä Japani sen pääliittolaiseksi Kaakkois-Aasiassa kapitalismin puolustamiseksi Japanin työväenluokkaa, sosialistisia maita ja alikehittyneiden maiden vapautumispyrkimyksiä vastaan. Tähän liittyi työväestön riisto, valtion menojen rajoittaminen sekä Yhdysvaltain taloudellinen ja sotilaallinen apu. Liitto USA:n kanssa teki mahdolliseksi säästöt sotilasmenoissa. Lisäksi jenin kurssi kiinnitettiin 1949 suhteessa dollariin keinoitekoisen alas, 360:1, mikä paransi Japanin kansainvälistä kilpailuasemaa. Kurssi oli voimassa aina vuoteen 1971.⁴²

Lainsäädäntöä alettiin myös revisioida siten, että pääoman yhteenkokoontuminen mahdollistui. Lainsäädännölliset esteet oli suurin piirtein poistettu vuoteen 1953 mennessä.⁴³ Niinpä kun Japanin monopolien vastaisen lainsäädännön toteuttamista valvova komissio totesi vuoden 1957 vuosikertomuksessaan, että »Voidaan havaita varsin selvä suuntaus siteiden lujittamiseksi, keskinäisen osakeomistuksen kautta, niiden yritysten välillä, jotka voidaan tunnistaa kuuluviksi samaan zaibatsurakenteeseen, sellaisiin kuten Mitsui, Mitsubishi, Sumitomo jne...»,⁴⁴ totesi se oikeastaan ja toteutuneen tosiasian. Esimerkiksi Mitsui-ryhmittymän kokoaminen saatiin päätökseen vuonna 1958.⁴⁵ Mutta koordinaatiota oli toteutettu monin informaalisin tavoin lähes keskeytymättä. Tunnetuin tapaus lienee Mitsubishi-ryhmän tärkeimpien johtajien per-

jantaitapaamiset.⁴⁶ Zaibatsujen luonteessa tapahtui kuitenkin muutoksia. Uusi järjestelmä on vanhaa selvästi löyhempi. Holding-yhtiöiden roolin ovat ottaneet nyt ennen kaikkea pankit, mutta myös keskinäinen osakeomistus ja yhteiset johtokuntien jäsenet helpottavat koordinoitua.⁴⁷

Mikä sitten on nykyinen tilanne? Japanin talouden ensimmäinen rakennepiirre on korkea pääoman yhteenkokoontumisen aste. Tämä merkitsee sitä, että suhteellisen pieni joukko keskenään kilpailevia jättiläisryhmittymiä dominoi Japanin taloutta ja hyvin pitkälle määrää myös sen suunnan. Näitä ryhmittymiä sitten ympäröi suuri joukko pieniä yrityksiä, jotka tavallisesti ovat riippuvaisia edellisistä, joko suoraan tai epäsuorasti, muun muassa alihankintasuhteiden kautta.⁴⁸ Pääryhmittymiksi (zaibatsut tai keiretsut) luetaan seuraavat kuusi: *Mitsubishi*, *Mitsui*, *Sumitomo*, *Fuji* (Yasuda), *Dai-Ichi Kangyo* sekä *Sanwa*.⁴⁹ Lisäksi voidaan erottaa seitsemän muuta tärkeää ryhmittymää, joita on nimetty 'konserneiksi' — ne eivät siis ole finanssiryhmittymiä. Niille on tyypillistä yhdentynyt toiminta yhdellä tai useammalla lähekkäisellä alalla, kun taas zaibatsujen toiminta-alue on hyvin laaja ja heterogeeninen. Nämä seitsemän ovat *Nippon Steel*, *Toshiba-IHI*, *Hitachi*, *Toyota*, *Nissan*, *Matsushita* ja *Tokyu*. Konsernit poikkeavat zaibatsuista siinä, ettei niihin kuulu pankkia. Luonnollisestikaan ne eivät siten ole vaille kytkentöjä zaibatsuihin.⁵⁰

Zaibatsut ja konsernit dominoivat käytännöllisesti katsoen kaikkia keskeisiä teollisuuden aloja (ks. taulukko 1), lukuunottamatta öljy- ja tietokoneteollisuutta, joita amerikkalaiset yritykset kontrolloivat.

Tämän tilanteen merkitystä arvioitaessa on aihetta ottaa huomioon teollisuuden erittäin keskeinen asema Japanin kansantaloudessa: vuonna 1971 sen osuus kotimaisesta bruttokansantuotteesta oli 44,3 % ja viennistä vuonna 1970 peräti 94,8 %.⁵² Yhteenkokoontumisen aste näyttäisi olevan kohoamassa,

Taulukko 1. Zaibatsujen ja konsernien asema Japanin tehdas- ja kaivannaisteollisuudessa (1970)⁵¹

Yritysten lukumäärä (suuruusjärj.)	Myynnin arvo yli (milj. \$)	Kuuden zaibatsun ja seitsemän konsernin osuus		Yrityksistä kuuluu (lukum.)		
		yrityksistä %	myynnistä %	zaibatsuihin	konserneihin	itsenäisiin
11	1000	91	94	4	6	1
30	500	87	90	19	7	4
90	200	83	87	59	16	15
170	100	69	75	90	28	52
316	50	58	67	135	48	133

vaikka aivan yksiselitteistä kuvaa onkin vaikea muodostaa.⁵³ Ainakin voidaan todeta, että todettu suuntaus pätee yleisesti koko toisen maailmansodan jälkeiseen kauteen. Yritysten fuusiot ovat lisääntyneet, erityisen voimakkaasti juuri 1960-luvulla.⁵⁴ Samanaikaisesti valtion ja suuryritysten järjestöjen pyrkimykset suurempien taloudellisten yksikköjen muodostamiseksi ovat voimistuneet. Esimerkkeinä fuusioista mainittakoon autoteollisuudessa Nissanin ja Princen yhdistyminen sekä terästeollisuudessa Yawatan ja Fujin fuusio Nippon Steel -yhtiöksi, joka oli 1971 maailman suurin teräksen tuottaja.⁵⁵ On odotettavissa, että fuusiot tulevat lisääntymään Japanin vähitellen avautuessa ulkomaisille sijoituksille sen läntisten kilpailijoiden painostuksesta.⁵⁶ Kun Japanin sodanjälkeinen ja etenkin 60-luvun taloudellinen kasvu on voimakkaasti painottunut raskaan ja kemiallisen teollisuuden sektoreille, on tämä korostanut suuryritysten asemaa ja koko yhteiskunnan riippuvuutta niistä ja yleistä haavoittuvuutta. Nuo sektorit ovat vastanneet toisaalta viennin valtaosasta, mutta myös lähes puolesta voimakkaasti kasvaneesta energian kulutuksesta. Energian saanti taas on paljolti tuonnin varassa.⁵⁷

Toinen tärkeä Japanin talouden rakennepiirre on pankkien ja luottolaitosten erittäin keskeinen asema. Tämä merkitsee sitä, että japanilaisten yritysten velkaisuusaste on erittäin suuri. Niinpä ei ole suinkaan harvinaista, että oman ja vieraan pääoman suhde on 30:70 tai peräti 20:80. 1960-luvulla pankkilainauksen osuus yritysten rahoituksessa oli keskimäärin 38,8 %.⁵⁸ Kuitenkin esimerkiksi Mitsubishin ryhmittymän neljän rahalaitoksen luototuksen osuus on usein jopa 50—60 % ryhmittymän jäsenyrityksissä.⁵⁹ Luototuksella onkin tärkeä asema zaibatsujen koordinoinnissa. Ei ole siten yllättävää, että myös Japanin pankkipääoma on voimakkaasti yhteenkokoontunut. Kuusi tärkeintä zaibatsu-pankkia mahtuivat varojensa puolesta kaikki Japanin yhdeksän ja maailman 20:n suurimman ei-amerikkalaisen pankin joukkoon vuonna 1974. Tämä itse asiassa kuvaa myös epäsuorasti zaibatsujen taloudellista mahtia kokonaisuudessaan. Viime vuosina on Japanissa tapahtunut myös suurten pankkien fuusioita, mikä on omiaan johtamaan yhteenkokoontumiseen myös muilla sektoreilla. Esimerkkinä mainittakoon Dai-Ichi ja Nippon Kangyo -pankkien fuusio vuonna 1969 Dai-Ichi Kangyo -pankiksi, joka oli maailmantilaston kuudes vuonna 1972.⁶⁰ Eräs Japanin pankkitoiminnan pysyvistä piirteistä on ollut pankkien jatkuva ja voimakas riippuvuus toiminnassaan keskuspankkiluotoista, mikä tilanne syntyi jo ennen Tyynen meren sotaa. Japanin rahapolitiikassa on siis luotu rahaa ennen säästöjä ja siten myös säästämis-tarve. Avainasemaan ovat tällöin joutuneet »tavalliset» kansalaiset, valtio ja vienti.⁶¹

Japanin talouden haavoittuvuus on tullut erikoisen korostuneesti esille kapitalismin 1970-luvun kansainvälisten kriisien, kuten valuuttakriisin (1971) ja energiakriisin (1973), yhteydessä. Nykyistä ajanjaksoa Japanin taloudellisissa ulkomaansuhteissa leimaakin ulkoinen kansainvälistyminen. Se on mer-

kinnyt 1960-luvun hyvien päivien erillisstrategiasta luopumista, kiihtyvää investointitoimintaa ulkomailla, sekä yhteistyötä muiden kapitalistimaiden sekä suurten monikansallisten yhtiöiden kanssa. 1970-luvulla ovat laajemmassa mitassa syntyneet japanilaiset monikansalliset yritykset ja pankit. Taustalla voidaan nähdä japanilaisten tarve kontrolloida epävarmemmaksi muuttuvaa kansainvälistä ympäristöään, mutta myös Yhdysvaltojen pyrkimys vahvistaa kapitalismin rintamaa.⁶² Eli Sumitomo Chemical -yhtiön johtajan Norishige Hasegawan sanoin: »Lyhyesti sanoen keskinäinen riippuvuus, jonka hyväksi olemme niin kovasti työskennelleet, on nyt tosiasia. Siitä ei ole peräytyminen. Meillä ei ole muuta vaihtoehtoa kuin työskennellä yhteisesti demokraattisten ja taloudellisten instituutioittemme säilyttämiseksi. Ei voi olla vahvaa Japania tai vahvaa Eurooppaa ilman Yhdysvaltojen stabiliteettia ja toipumista. Aivan yhtä varmasti Yhdysvallat — varakkuudestaan ja vallastaan huolimatta — ei voi säilyttää taloudellista elinvoimaansa ilman vahvaa Japania ja vahvaa Eurooppaa. Kipeämmin kuin koskaan aiemmin me tarvitsemme toisiamme».⁶³

3. Suuryritykset, hallintokoneisto ja valtion suhteellinen itsenäisyys Japanissa

Tarkasteltaessa Japanin kapitalismin ohjaukoneistoa ja sen sisäisiä painotuksia voidaan tälle luvulle antaa kaksi alaotsikkoa: valtiolla on suhteellisen merkittävä asema Japanin kapitalismin toiminta- ja kehitysehtojen turvaamisessa sekä toiseksi suuryritysten ja valtiokoneiston välillä vallitsee erittäin kiinteä suhde. Seuraavankaltaiset toteamukset eivät Japania koskevista analyyseissä ole harvinaisia: »... byrokrania ei voi yksin päättää tuloksesta. Suuryritykset ja hallintokoneisto ovat niin kiinteästi kietoutuneet yhteen Japanissa, että mikä on ollut hyväksi suuryrityksille, on ollut hyväksi myös hallintokoneistolle — ja on saanut kelvata myös maalle.»⁶⁴ Edellä tarkastelun kohteena ollut talouden kehitys on luonut suuryritysten ja valtiokoneiston suhteelle kehukset. Tuon suhteen tarkemman erittelyn, johon seuraavaksi siirrytään, on kuitenkin tapahduttava luokkasuhteet ja poliittinen kehitys huomioiden.

Tutkiessaan valtion roolia Japanissa Ante *Farm* on mielestämme varsin onnistuneesti kiteyttänyt kolme olennaista tekijää Japanin kapitalistisessa järjestelmässä: (1) Japanin monopolikapitalismin erikoinen rakenne, jossa suuryrityksillä on voimakas asema, niiden välillä vallitsee kilpailu, mutta toisaalta tehokas yhteistyö työväenluokkaa ja ulkomaista pääomaa vastaan, (2) Japanin kapitalismin korporatiivinen luonne, jonka seurausta ovat myös yrityskohtaiset ammattiyhdistykset sekä (3) kolmanneksi Japanin valtiokoneiston kyky tehokkaasti huolehtia eräistä suuryritysten yhteisistä intresseistä, johon liittyy virkamiehien rooli.⁶⁵

Tarkastelemme ensin suuryritysten yhteisiä etuja. Ne eivät välttämättä ole yhteneväisiä yksityisten pääomien etujen kanssa. Yksityisten pääomien välillä vallitsee kilpailu ja tästä johtuu myös intressien koordinoinnin tarve. Japanissa tämä tapahtuu ennen kaikkea talouselämän yhteisjärjestöissä sekä toisaalta sen ja valtiokoneiston yhteiselimissä. Oikeutetulta tuntuu se toteamus, että Japanin talouselämää kokoavat järjestöt, jotka ovat muiden kapitalistimaiden vastineitaan voimakkaampia. Miltei koko toisen maailmansodan jälkeisen ajan on näistä tärkein ollut *Keidanren* (Taloudellisten järjestöjen federaatio), joka erityisesti koordinoi ja edustaa suuryritysten etuja. Huomionarvoinen piirre Keidanrenissa on se, että jäsenistöön kuuluu poikkeuksellisen laajasti myös valtiollisia ja puolivaltiollisia organisaatioita. Järjestöllä on, paitsi talouden alueella, myös politiikassa huomattavaa vaikutusvaltaa; sen toiminnan sanotaan olleen paljolti pääministeri Tanakan eron takana.⁶⁶ Edelleen mainittakoon *Keizai Doyukai* (Japanin taloudellisen kehityksen komitea), joka on — toisin kuin Keidanren — yksilöpohjainen eli koostuu yritysten johtajista. Mukana on myös keskisuurten ja pienten yritysten johtoa. »Neljän suuren» zaikai-järjestön ryhmään kuuluvat vielä *Nikkeiren* (Japanin työnantajyhdistysten federaatio) sekä *Nissho* eli Japanin kauppa- ja teollisuuskamari; jälkimmäinen on erikoistunut lähinnä kauppa- ja markkinointikysymyksiin. Japanin pääoman hallitukseksi voitaneen kutsua vuonna 1966 perustettua *Sanken-järjestöä* (Teollisuuspolitiikan neuvosto), jonka jäsenistö on tarkoin rajattu suurimpien yritysten ja talouselämän järjestöjen johtohenkilöihin. Kaikkien neljän edellä mainitun järjestön johtoa on edustetuna Sankenissa. Se perustettiin rationalisoimaan taloutta ja auttamaan strategisia sulautumisia Japanin talouden kansainvälistymisen ja osittaisen liberalisoitumisen vaiheessa. Muun muassa aiemmin mainitusta Yawatan ja Fujin sulautumisesta päätettiin juuri Sankenissa.⁶⁷ Suuryritysten järjestölliset suhteet valtiokoneistoon ovat tiiviit, mutta Japanille lienee omaleimaista epävirallisten henkilökontaktien suuri merkitys yhteydenpidossa valtiokoneiston suuntaan.⁶⁸

Formaalin sovittelu- ja koordinoitifoorumien muodostavat kuitenkin hallituksen perustamat neuvostot ja komissiot, joiden lukumäärä ja merkitys ovat lisääntyneet erityisesti toisen maailmansodan jälkeen. Tärkeimpiin kuuluvat Teollisen rakenteen neuvosto, Talousneuvottelukunta sekä ulkomaankaupan ja teollisuuden ministeriön (MITI) monet neuvostot. Teollisen rakenteen neuvostoon esimerkiksi kuuluu 120 korkeakoulujen opettajaa ja tutkijaa, yritysten ja pankkien edustajaa sekä MITI:n virkamiestä. MITI:n lisäksi myös pääministerin kansliaan sijoitettu Taloussuunnitteluvirasto (EPA) tarjoaa asiantuntija-apua suuryrityksille.⁶⁹ MITI:n merkitys on kuitenkin keskeinen eikä rajoitu vain tähän. Esimerkiksi »jos suuryritys eli keiretsu perustaa yrityksen Thaimaahan, Taiwanille tai Koreaan, muut kilpailevat yritykset yrittävät samaa, vaikkakaan paikalliset markkinat eivät riitä kuin yhdelle yritykselle...

tällaisessa tapauksessa MITI ja Teollisen rakenteen neuvosto puuttuvat asiaan koordinoidakseen yritysten yleisiä investointisuunnitelmia liikakapsiteetin syntymisen välttämiseksi».70 Tämä välitystehtävä lisää MITI:n merkitystä, mutta muutoinkin sillä tuntuu olevan suhteellisen vahva asema ja laajat valtuudet toiminnassaan, mihin myös osaltaan varmasti vaikuttaa suuryritysten välinen kilpailu sekä ulkomaankaupan erittäin suuri merkitys Japanin taloudelle. MITI:n saamaa suhteellisen itsenäistä asemaa kuvaa myös se, että Sanken sanotaan perustetun juuri sen vastapainoksi.71 Eräät muutkin tekijät näyttäisivät vahvistavan hallintokoneiston ja ylemmän virkamieskunnan asemaa. Ensinnäkin muistettakoon valtion keskeinen rooli Japanin talouden kehittäjänä, mitä on seurannut yritysten suhteellisen suuri riippuvuus valtion kaikenlaisista tukitoimista — etenkin kriisiaikoina — sekä niin muodoin myös valtiokoneistosta. Edelleen ylempi virkamiehistö muodostaa varsin koheesiivisen eliitin johtuen perinteistä sekä varsinkin virkamiesten koulutuksen ja rekrytoinnin rajoittumisesta muutamiin harvoihin yliopistoihin ja tiedekuntiin, joista mainittakoon erityisesti Tokion yliopiston lainopillinen tiedekunta.72 Suuryritykset eivät yleisesti myöskään kontrolloi virkanimityksiä.73

Virkamiehistö edustaa myös valtiokoneistossa jatkuvuutta: sillä näet on juurensa jo miehitystä edeltävässä ajassa. Yhdysvaltain miehityshallinnon puhdistustoimet eivät juuri lainkaan koskettaneet virkamiehistöä. Merkittävin tulos puhdistuksista olikin byrokratian aseman vahvistuminen.74 Luonnollisesti on myös mainittava sen koossa tapahtunut kasvu toisen maailmansodan jälkeen ja varsinkin 50-luvun lopulta lähtien.75 Lisäksi parlamentin suhteellisen merkityksetön asema ja hallitsevan Liberaalis-demokraattisen puolueen (LDP) heikkous ovat korostaneet virkakoneiston merkitystä. Tähän on heti perään liitettävä eräitä täsmennyksiä. Ensiksikin tuo virkamiehistön koheesio tapaa olla paljolti virastokohtaista. Lisäksi suhteellisen varhain riittämättömän eläkkeen varaan siirtyviä virkamiehiä on helppo värvätä yritysten palvelukseen, jotka näin saavat virkamiehen asiantuntemuksen ja suhdeverkoston käyttöönsä.76 Aiemmin mainittiinkin jo yritysten ja virkakoneiston informaalisesta vuorovaikutuksesta.

On muitakin tekijöitä, jotka vaikeuttavat koordinointia nimenomaan valtiokoneiston tasolla. Näitä ovat ennen kaikkea byrokratian ja suuryrityksiä edustavan LDP:n sisäiset ristiriidat. Aivan ilmeisesti eri valtioelinten ristiriidat ja kilpailu ovat suhteellisen tavallisia Japanissa. Näissä kiistoissa erityisesti MITI on edustanut suuryritysten yhteisiä intressejä.77 LDP:stä puolestaan on sanottu, että se ei ole liberaalinen eikä demokraattinen eikä puolue, vaan konservatiivinen, autoritaarinen habatsujen (fraktioiden) liittoutuma.78 Vaikka puoluelaitos kokonaisuudessaan on Japanissa varsin heikko, pätee tämä erityisesti LDP:hen. Varsinainen puolueorganisaatio ei juuri ulotu prefektuuritasoa alemmaksi ja paikallistaso on yhtä kuin yksityisten kansanedustajain tukijärjestöt (*koenkai*). Suuryritysten asema suhteessa LDP:hen on vahvista-

nut erityisesti vuonna 1961 perustetun *Kokumin Kyokai* (Kansalaisten järjestö)-järjestön myötä, jonka kautta entistä keskitetympään kerätään taloudellinen tuki puolueelle.⁷⁹ Suuryritysten kiistat luonnollisesti heijastuvat puolueen sisälle, vaikka näin ei olekaan aivan automaattisesti. Tärkeä esimerkki on kuitenkin LDP:n (ja Japanin) Kiinan politiikka, joka jakoi puoluetta. Takana olivat kuitenkin myös suuryritysten ristiriitaiset edut.⁸⁰

Työn ja pääoman ristiriidalla on ollut erittäin tärkeä merkitys valtion asemalle Japanissa. Leimallista tilanteelle on ollut työväenluokan heikko organisoituminen ja myös sen järjestöjen heikkous. Syitä voidaan esittää monia, alkaen eräistä historiallisista tekijöistä kuten Meiji-valtion synnystä kompromissina feodalismista ja nousevan porvariston välillä sekä Japanin varhaisesta imperialismista vuosisadan vaihteessa, jotka ehkäisivät demokraattisten liikkeiden syntyä.⁸¹ Tärkeä osansa on ollut ja yhä edelleen on hallitsevan luokan ideologisella indoktrinoinnilla, jossa on pyritty häivyttämään luokkavastakohtaisuudet, korostamaan kansakokonaisuutta ja legitimoimaan ylhäältä tuleva auktoriteetti (*kokutai*-ideologia ja *tennoismi*).⁸² Monet tuotannon rakentamiseen, joita kosketeltiin jo edellä, liittyvät tekijät ovat muodostaneet esteitä työväenliikkeen ja erityisesti ammattiyhdistysliikkeen toiminnalle.

Ensinnäkin on tuo mainittu pienten, usein maaseudulla sijaitsevien yritysten tärkeä asema tuotannon järjestelmässä: vielä 1960-luvun lopussa noin kaksi kolmannesta kaikista teollisuustyöntekijöistä oli pienten tai keskisuurten yritysten palveluksessa. On selvää, että tuollaisissa yrityksissä järjestäytymiseen suhtaudutaan karsaammin, ja se on muutenkin vähäisempää. Lisäksi pienet yritykset toimivat hyvin paljon suuryritysten alihankkijoina, ja niitä kriisit koettelevat ensinnä.⁸³ Työpaikkojen epävakaisuus on omiaan vähentämään ammattiyhdistystoiminnan mahdollisuuksia. Lisäksi työvoiman karsinointi erilaisiin luokkiin sen pysyvyyden mukaan sekä ammattiyhdistystoiminnan rajoittaminen pääasiassa pysyviin työntekijöihin⁸⁴ ovat myös olleet tärkeitä porvariston aseita. Kaikki nämä tekijät ovat »suojelleet» teollisuutta lakoilta ja lamalta. Vielä mainittakoon palkkasysteemi, jonka porrastus palvelusvuosien ja iän mukaan on, paitsi hajottanut työväenluokkaa, myös ollut omiaan rajoittamaan yritysten ulkopuolelle ulottuvaa solidaarisuutta.⁸⁵ Japanin ammattiyhdistysliike onkin organisoitunut hyvin voimakkaasti yrityskohtaisesti. Yritysammattiyhdistykset ovat usein likeisessä yhteistyössä yritystensä johdon kanssa. Ei siis ole ihme, että julkinen sektori on edistysmielisemmän ammattiyhdistysliikkeen hyvin tärkeä tukialue. Näin on nimenomaan suurimman valtakunnallisen ammattiliiton, *Sohyon* (Japanin ammattiliittojen yleisneuvosto) kohdalla, kun taas toiseksi suurimpaan, konservatiiviseen *Domei*-järjestöön (Japanin työläiskonfедераatio) kuuluu miltei pelkästään yksityis-sektorin liittoja.⁸⁶ Kokonaiskuva on se, että noin 35 % työntekijöistä on ammatillisesti järjestäytyneitä, mutta vain noin kaksi kolmannesta näistä kuuluu neljään suurimpaan liittoon. *Sohyon* osuus on järjestäytyneistä noin puo-

let, Domein noin neljännes.⁸⁷ Sohyon »sisäpolitiikka» ei ole ollut tehokasta. Tosin 50-luvun puolivälistä alkaen järjestetty »kevätoffensiivi» (*Shunto*) alkoi näyttää tuloksia 60-luvun alussa. Lakkojen määrä ja laajuus on myös kasvanut. Vaikka Japanin yritysten korkea velkaisuusaste tekee niistä hyvin helposti haavoittuvia, on Sohyo heikko juuri yksityissektorilla. Kohoavaan palkkatasoonkin on ilmeisesti vaikuttanut enemmän 60-luvun jälkipuoliskolla alkanut työvoiman niukkuus.⁸⁸

Poliittisesta demokratiasta ja vasemmiston kunnollisista toimintamahdollisuuksista voidaan Japanissa puhua vasta toisen maailmansodan jälkeisenä kautena. Miehitushallinto vasta toteutti yleisen äänioikeuden, lakko-oikeuden sekä oikeuden poliittiseen ja ammatilliseen järjestäytymiseen. Epäilemättä työväenliikkeen haaste porvaristolle oli todella merkittävä juuri antautumista seuranneina parina vuotena. Ammattiyhdistysliikkeen jäsenmäärä nousi jo pari kuukautta antautumisen jälkeen yli kaksinkertaiseksi sotaa edeltävään huippulukuun verrattuna ja yleislakko oli lähellä vuonna 1947.⁸⁹ Tätä miehitushallinnon »demokratisoinnin» vaihetta kesti kuitenkin varsinaisesti vain vuodet 1946—7. Jo seuraavana vuonna näet suunta muuttui: työläisten lakko- ja neuvottelu-oikeutta varsinkin julkisella sektorilla rajoitettiin, kun tärkeäksi tuli Japanin vahvistaminen »stabiiliksi» imperialistisen maailmanjärjestelmän osaksi.⁹⁰ Varsinainen selvä siirtyminen »oikealle» tapahtui vuoden 1949 vaalien yhteydessä.⁹¹ Ammattiyhdistysliikkeen voimaa on heikonnettu suoranaisilla erottamisilla ja perustamalla rinnakkaisjärjestöjä. Tällaisena syntyivät Domei (1946) ja myös Sohyo (1950), joka 50-luvulla kuitenkin jossain määrin radikalisoitui.⁹² Vasemmiston toiminnan voidaan sanoa onnistuneen ainakin sikäli, ettei paluuta miehitystä edeltäneeseen systeemiin ole voitu suorittaa.

Japanin poliittista järjestelmää on toisinaan nimitetty »puolitoistapuoluejärjestelmäksi», koska LDP:llä on ollut enemmistö parlamentin molemmissa kamareissa 50-luvulta lähtien.⁹³ Tämä on jättänyt vasemmisto-oppositiolle vähän toimintamahdollisuuksia, joita on jopa väkivaltaisesti kavennettu eräissä tilanteissa.⁹⁴ Suurin oppositiopuolue on Japanin sosialistipuolue (JSP), jonka toiminta on suuresti riippuvainen Sohyon tuesta. Kummankin merkitys on ollut suurimmillaan ulkopoliittisissa kysymyksissä. Japanin kommunistipuolueella on ollut kenties parempi organisaatio aina perustasoa myöten, mutta sen valtakunnallinen merkitys on jäänyt pieneksi, ehkä siksi, että kommunistisen liikkeen sisäiset ristiriidat ovat heikentäneet puolueen toimintaa ja sosialistit rajanneet puolueen vaikutusvaltaa ammattiyhdistysliikkeessä. Toisaalta on muistettava, että paikallishallinnossa vasemmistopuolueiden koalitiot hallitsevat tärkeimpiä kaupunkeja ja tämän myötä kolmannesta Japanin väestöstä. Puolueet ovat olleet yhteistyössä myös Yhdysvaltain ja Japanin turvallisuus-sopimusta vastaa käydyissä kamppailuissa.⁹⁵

LDP:n poliittinen menestys perustuu paljolti muuttumattomaan vaalijärjestelmään. LDP saa huomattavaa tukea nimenomaan konservatiivisina pysy-

neistä maaseutuvaalipiireistä, ja tätä tukea on ylläpidetty maanviljelystukiaisilla. Vaalipiirijärjestelmä on pysynyt lähes muuttumattomana sitten vuoden 1950, mikä merkitsee sitä, että kaupunkeihin suuntautuneen muuttoliikkeen vuoksi noin 30 000 ääntä riittää parlamenttipaikkaan maaseutuvaalipiireissä, kun taas kaupungeissa vaaditaan noin 100 000 ääntä. Teollisuuden kasvavan työvoiman tarpeen ja urbanisoitumisen sekä toisaalta LDP:n pienenevän kannatuspohjan ja kannatuksen välinen ristiriita saattaa johtaa demokratian kaventamiseen entisestään.⁹⁶

Kaiken kaikkiaan olemme taipuvaisia hyväksymään sen johtopäätöksen, että valtiolla on Japanissa tietty suhteellinen itsenäisyys. Se on kuitenkin varsin vähäinen muihin kapitalistisiin valtioihin verrattuna. Autonomian osalta viittaamme eritoten ulkomaankaupan ja kansainvälisten suhteiden yleiseen tärkeyteen Japanille, joka on vielä korostumassa sen talouden kansainvälistymisen vaiheessa; edelleen huomion arvoisia seikkoja ovat hallintokoneiston sekä erityisesti virkamieskunnan perinteisesti suuri merkitys ja jatkuvuus. Verrattain vähäiseksi tuon autonomian tekevät suuryritysten ja valtion voimien yhteenkietoutuminen, pääoman järjestöjen voima sekä työväenliikkeen heikkous.

4. Kapitalismin uusintaminen ja valtion tehtävät Japanissa

Olemme aikaisemmin todenneet miten yhteenkokoontunutta Japanin talouselämä on ja kuinka valtion suhteellinen itsenäisyys Japanissa on pienempi kuin muissa pitkälle kehittyneissä kapitalistisissa valtioissa. Useassa yhteydessä on myös käynyt selväksi kuinka Japania hallitaan pääoman yhteisten etujen mukaan. Seuraavassa pyritään konkretisoimaan tätä tilannetta tarkastellen kapitalismin uusintamista ja valtion nykyisiä tehtäviä Japanissa lähtemällä liikkeelle voiton suhdeluvun laskutendenssin laista siihen liittyvine vastatendensseineen.

Vaikka valtion suoran tuotannollisen toiminnan voidaan nykyään sanoa olevan suhteellisesti pienemmän kuin esimerkiksi Meiji-valtion alussa ja vaikka Japanin julkisen sektorin osuus BKT:sta on pienempi kuin muiden kehittyneiden kapitalististen maiden,⁹⁷ niin tästä ei kuitenkaan voi tehdä sitä johtopäätöstä, että valtion rooli olisi pienentynyt Japanin kehityksen mukana tai että valtion rooli olisi pienempi kuin muissa kapitalistisissa valtioissa. On muistettava, että valtion toimintaa on aina tarkasteltava historiallisen kehityksen valossa ja toisaalta sen tehtäviä täytyy tarkastella kokonaisvaltaisesti.⁹⁸

Ongelmaa onkin lähdeittävä tarkastelemaan itse tuotantoprosessista, jolloin tulee tärkeäksi pääoman akkumulaation ja kulutuskysynnän välinen suhde. Japanin nykyisen tilanteen ymmärtämiseksi on huomattava, että 1960-luvulla sekä yksityisen että julkisen kulutuksen suhteellinen osuus BKT:sta laski,

mutta julkisen bruttopääomanmuodostuksen, teollisuuslaitoksiin ja tuotantovälineisiin kohdistuvien yksityisten bruttoinvestointien sekä yksityisen asuntotuotannon suhteellinen osuus BKT:sta nousi.⁹⁹

Japanin investointiaste onkin ollut maailman voimakkaimpia.¹⁰⁰ Tähän on monia syitä. Ensinnäkin Japanin hallitseva ideologia on asettanut tavoitteeksi voimakkaan taloudellisen kasvun.¹⁰¹ Tätä toteuttaakseen on hallitus muun muassa myöntänyt verohelpotuksia kasvua edistäville investoinneille.¹⁰² Toiseksi suuryritysten voimakas kilpailu on pakottanut ne investoimaan rai-vokkaasti. Lopuksi on otettava huomioon Japanin erityispiirteet, jotka tekevät mahdolliseksi ohjata varoja juuri investointeihin. Ensinnäkin palkat ovat nousseet voimakkaasti 1960-luvulta lähtien. Samaan aikaan ovat kuitenkin valtion sosiaalimenot jääneet pieniksi (verrattuna muihin vastaavassa asemassa oleviin maihin Japanin sosiaaliturvajärjestelmä on näet heikosti kehittynyt), mikä taas johtuu poliittisesta ja yhteiskunnallisesta tilanteesta.¹⁰³

Tämä on lisännyt säästämistä, koska on täytynyt itse varata rahaa suuriinkin välttämättömiin kustannuksiin.¹⁰⁴ Siten esimerkiksi eläkejärjestelmä on erittäin kehittymätön, koulutuskustannukset ovat korkeat ja oman asunnon hankkiminen on kallista. Toisaalta myös yksityiset luottomarkkinat ovat huonosti kehittyneet, joten lainaa on vaikea saada. Lisäksi säästämisasteen korkeuteen on erityissyitä, kuten Japanin erikoinen palkkajärjestelmä, jonka puitteissa työntekijöille maksetaan kaksi kertaa vuodessa (kesäkuussa ja joulukuussa) ylimääräiset bonukset, tietynlainen kulutuskuilu nopeasti kasvavassa taloudessa ja vielä se, että korkeammat tuloluokat (joilla on korkeampi säästämisaste) ovat saaneet suhteellisesti suurimman osan kasvaneesta varallisuudesta. Lopuksi on korostettava sitä, että itse Japanin rahapolitiikka on pakottanut säästäväisyyteen, koska yrityksille on lainattu rahaa yli resurssien. Rahaa on annettu ennen kuin sitä itse asiassa on ollut olemassa.¹⁰⁵

Suuri osa näistä säästöistä on sitten ohjattu pankkien välityksellä yksityiselle liike-elämälle.¹⁰⁶ Tämän lisäksi myös valtio avustaa suoraan investointeja: toisaalta lainoin (The Japan Development Bank), toisaalta suoraan avustuksin ja tukitoimenpitein. Vuosina 1965–69 keskimäärin 9.2 prosenttia yritysten ulkopuolisesta rahoituslainasta tulikin valtiolta ja on huomattava, että trendi oli 1960-luvulla nouseva.¹⁰⁷

Korkea investointiaste ja pääomanmuodostus johtaa kuitenkin tuotteiden realisointikriisiin. Valtio voi auttaa tässä useilla tavoilla. Kulutuskysynnän lisääminen erilaisilla keinoilla tai sitten valtion suorat ostot yrityksiltä ovat kumpikin käyttökelpoisia tapoja. Japanissa näillä keinoilla ei kuitenkaan ole samanlaista merkitystä kuin monessa muussa maassa. Näin on yhtäältä juuri kehittymättömän sosiaaliturvajärjestelmän vuoksi sekä toisaalta siksi, että valtion ostot yrityksiltä ovat vielä olleet suhteellisen pienet verrattuina muihin kehittyneisiin kapitalistisiin maihin, mikä puolestaan on johtunut valtion menojen suhteellisesti pienestä BKT-osuudesta. Osuuden nousu viime vuosina

tarjoaa kuitenkin tulevaisuudessa paremmat mahdollisuudet myös valtion ostoille.¹⁰⁸

Sitä vastoin valtion tuki yrityksille on ollut erittäin tuntuva ulkomaankaupassa, kuten jo aikaisemmin on tullut esille. Kiistatta merkittävin valtiollinen organisaatio tältä kannalta on MITI. Huomionarvoinen on myös suunnittelutyöstä, erilaisesta »organisatorisesta» viennintukemisesta sekä tuotteiden kehittämisestä ja valvonnasta huolehtiva puolivaltiollinen JETRO (Japanin ulkomaankauppaorganisaatio). Luotonannosta vuorostaan vastaa The Japan Export-Import Bank, ja ulkomaankaupan riskien vähentämiseksi on perustettu erityinen valtion vakuusjärjestelmä.¹⁰⁹

Vaikka Japanin viennin prosenttinen osuus bruttokansantuotteesta on vain kymmenen prosentin paikkeilla, viennin merkitys on kuitenkin huomattava ylituotantokriisien ratkaisemisessa. Onhan Japanin ulkomaankauppa kasvanut viimeisten vuosien aikana melkein kahdenkymmenen prosentin vuosivauhtia, mikä on merkinnyt kaksinkertaista kasvuvauhtia koko maailmankauppaan nähden. Japani viekin noin kolmanneksen koko tuotannostaan ulkomaille ja tietyillä sektoreilla osuus on paljon suurempi.¹¹⁰

Ylituotannon markkinoinnin lisäksi kaupalle on ollut tyypillistä raaka-aineiden tuonti. Tähän on pakottanut Japanin voimakas teollinen kasvu, joka on merkinnyt ennen kaikkea energian tuonnin tarvetta. Japanihan on maa, jonka omat raaka-ainetarvit ovat riittämättömät.¹¹¹ Japanin kaupan rakennetta valottaa taulukko 2.

Taulukko 3 taas kuvaa Japanin kauppaa alueittain. Se osoittaa selvästi, että Japanin kaksi tärkeintä kauppakohdetta ovat Yhdysvallat ja Kaakkois-Aasia. Nämä kaksi taulukkoa eivät kuitenkaan vielä sano kaikkea. Ensinnäkin tarkasteltaessa kaupan kehitystä havaitaan, että Japanin kehitysmaihin (ja erityisesti Kaakkois-Aasiaan) suuntautuvan viennin osuus on jo pitkään laskenut, ja sen viennin laajeneminen on suuntautunut ennen kaikkea kehittyneisiin taollisuusmaihin. Tuonnin suhteellinen osuus taas näistä maista on laskenut, kun taas tuonnin suhteellinen osuus on kasvanut kehitysmaista. Selitys tähän on luonnollisesti juuri kaupan rakenne: Japanin raaka-ainetarve ja pitkälle jalostettujen tavaroiden myynti ostovoimaisiin maihin.¹¹²

Taulukot eivät myöskään kerro koko totuutta kaupan vastapuolista. Vaikka esimerkiksi Japanin suurin kauppakumppani on Yhdysvallat, on tämä kuitenkin paljon riippumattomampi maiden välisestä kaupasta. Yhdysvaltain viennistä menee vain noin 10 prosenttia Japaniin ja Japanin tuonti edustaa hiukan alle 20 prosenttia Yhdysvaltain tuonnista.¹¹³ Kaakkois-Aasian maat vuorostaan ovat erittäin riippuvaisia Japanista. Taiwanin, Indonesian, Etelä-Korean ja Thaimaan kaupassa muodostaa tuonti Japanista noin 40 prosenttia koko tuonnista, kun taas näiden maiden osuus Japanin tuonnissa on vain 1–2 prosenttia. Poikkeuksena on kuitenkin Indonesian noin 5 prosentin osuus sen tärkeiden raaka-aineiden vuoksi.¹¹⁴ Yleensä Kaakkois-Aasiaa on pidetty

Japanin taloudelliseen etupiiriin kuuluvana, jolloin raaka-aineita ja muita alkutuotteita Japaniin toimittavat ennen kaikkea Indonesia (öljy, puu), Filippiinit (puu, kupari), Thaimaa (kumi, elintarvikkeet) sekä Aasian ulkopuolella Australia (rautamalmi, hiili, villa, liha). Markkina-alueita ovat vuorostaan Thaimaa, Etelä-Korea ja Taiwan, joista kaksi viimeksi mainittua tuovat Japanista erittäin paljon puolivalmisteita, jotka sitten valmistetaan vientiä varten näissä maissa lopullisiksi tuotteiksi.¹¹⁵

Taulukko 2. Japanin tuonnin ja viennin rakenne vuonna 1972 (%)

<i>Tuonti</i>		<i>Vienti</i>	
Kone- ja laitetuonti	11.0	Laivat	8.4
Kemikaalit	4.9	Autot ja moottoripyörät	13.3
Ei-rautametallit	4.7	Radiot, magnetofonit, TV:t	7.9
Tekstiilit ja vaatetus	2.3	Tieteelliset ja optiset välineet, konttorikoneet	4.4
Muut teollisuustuotteet	6.0	Muu kone- ja laivavienti	19.8
Öljy ja hiili	23.6	Rauta ja teräs	12.6
Metallimalmi ja romu	10.6	Kemikaalit	6.2
Puu	7.4	Tekstiilit ja vaatetus	10.2
Tekstiilimateriaalit	5.7	Elintarvikkeet ja raaka- aineet	3.3
Elintarvikkeet	15.4	Muut teollisuustuotteet	13.9
Muut raaka-aineet	8.4		
Yhteensä	100.0		100.0

Lähde: Japan's Trade Policy, The OECD Observer, Nr. 69/April 1974, s. 27.

Taulukko 3. Japanin kauppa alueittain vuonna 1972 (%)

	<i>Tuonti</i>	<i>Vienti</i>
USA	24.9	30.9
Kanada	4.9	3.9
Latinalainen Amerikka	6.0	6.9
Kaakkois-Aasia	17.8	22.1
Australia	9.4	2.5
Kiina	2.1	2.1
Neuvostoliitto	2.5	1.8
Lähi-Itä	14.9	4.1
Afrikka	2.9	5.5
EEC (yhdeksikkö)	8.4	11.5
Muu Länsi-Eurooppa	2.2	5.1
Muut	4.0	3.6
Yhteensä	100.0	100.0

Lähde: Japan's Trade Policy, The OECD Observer, Nr 69/April 1974 s. 28—29.

Yhdysvaltain ja Kaakkois-Aasian lisäksi myös muu maailma on tullut Japanin kannalta entistä tärkeämmäksi. Uusia raaka-ainemarkkinoita tarjoaa Latinalainen Amerikka — varsinkin Brasilia. Lähi-Itä on öljyn ansiosta nousut japanilaisten yhä suuremman kiinnostuksen kohteeksi ja myös Länsi-Eurooppaan Japani on alkanut suunnata vientioffensiiviaan. Oman lukunsa muodostaa Japanin lähentyminen sosialistisiin maihin päin. Japani on jo nyt Kiinan suurin kauppakumppani ja Neuvostoliiton toiseksi suurin kapitalistinen kauppakumppani Saksan Liittotasavallan jälkeen. Kiinalla on tarjottavanaan laajat markkinat, mutta myös sen raaka-aineet (muun muassa öljy) kiinnostavat Japania. Neuvostoliiton kanssa Japanilla taas on ollut suunnitelmia Siperian kehittämiseksi.¹¹⁶

Japanin voimakas vientiekspansio käänsi kauppataseen positiiviseksi vuonna 1964. Siitä lähtien viennin kasvu on ollut erittäin voimakasta. Tämän vuoksi myös maksutaseen ylijäämä kääntyi voimakkaaseen kasvuun pysyvästi vuodesta 1968 lähtien. Ylijäämä vuorostaan toi Japanin taloudellisiin suhteisiin muiden maiden kanssa uuden piirteen: ulkomaiset investoinnit. On mielenkiintoista havaita, että investointitoiminta kiihtyi juuri vuodesta 1968.¹¹⁷

Varsinaisia syitä tähän investointitoimintaan voidaan mainita monia. Niitä ovat kotimaisen kulutuskysynnän riittämättömyyden lisäksi esimerkiksi raaka-aineiden tarve, palkkakustannusten nousu Japanissa, Japanin saasteongelma sekä myös työvoimapula.¹¹⁸ Lisäksi on luonnollista, että ulkomaisella sijoitustoiminnalla on pyritty ratkaisemaan muiden maiden tullimuurien ja kauppaj rajoitusten asettamia ongelmia. Strategisten lainojen avulla on myös pyritty lisäämään japanilaisten tavaroiden kysyntää. Mielenkiintoinen piirre Japanin ulkomaisissa investoinneissa onkin ollut lainojen huomattava osuus kaikista investoinneista.¹¹⁹ Japanin ulkomaisille investoinneille on ollut tyypillistä myös sijoitustoiminnan suuntaaminen. Siten 1960-luvun lopun ulkomaiset sijoitukset kohdistettiin erityisesti Pohjois-Amerikkaan (markkinointi, mutta myös teollisuus, erityisesti Alaskan puutavara ja selluloosa). 1970-luvun alun vuorostaan Kaakkois-Aasiaan (Indonesian ja Filippiinien raaka-aineet, Etelä-Koreaan ja Taiwanille halpaa työvoimaa käyttävää teollisuutta). Vuonna 1973 investoitiin huomattavia summia Brasiliaan sekä Meksikkoon ja vuonna 1974 suuntauduttiin öljyn toivossa Lähi-Itään. Myös Eurooppaan japanilaiset yritykset ovat alkaneet sijoittaa viime aikoina entistä enemmän.¹²⁰

Vaikka Japanin ulkomaisten investointien määrä on ollut suhteellisen pieni verrattuna muihin imperialistisiin valtioihin, on se kuitenkin ollut viime aikoina nopeassa nousussa. Onpa väitetty, että eräs ensi vuosikymmenen tärkeimmistä maailmanpoliittisista voimista tulee olemaan japanilaisten ulkomaiset investoinnit.¹²¹ Tämän oman ulkomaisen sijoitustoiminnan aikana Japanin rajat ovat avautuneet kuitenkin varsin vaivalloisesti vieraalle pääomalle. Kuten OECD:n Japania käsittelevässä katsauksessa todettiinkin vuonna 1974: »Ovet pysyivät käytännöllisesti katsoen suljettuina ja vielä tälläkään hetkellä, viiden

pääomien kulkua helpottavan vaiheen (vuosina 1967, 1969, 1970, 1971 ja 1973) jälkeen, ei tilanne ole todella tyydyttävä».¹²²

Yleensäkin ulkomaisten yritysten on vaikea päästä Japanin markkinoille, sillä siihen tarvitaan pitkiä ja vaikeita neuvotteluja viranomaisten kanssa. Toisaalta koko Japanin taloudellinen ja poliittinen järjestelmä aiheuttaa ongelmia ulkomaisille yrityksille (vieras kieli ja kulttuuri, työvoimapolitiikka, suhteet valtion viranomaisiin jne.).¹²³ Kokonaan suljettuja aloja ulkomaiselta sijoitustoiminnalta ovat maa- ja metsäviljelys, kalastus, öljy- sekä nahka-ala. Kaivostoiminta ja laaja-alainen vähittäiskauppa ovat taas vain osittain avoimina.¹²⁴

Jos tarkastellaan ulkomaisen sijoitustoiminnan maittaista jakautumista niin havaitaan kokonaan tai osittain ulkomaalaisten hallussa olevista yrityksistä yli 60 prosentin saaneen pääomia Yhdysvalloista. Kaikkien muiden maiden osuudet ovat erittäin pieniä. Sijoitusten sektorikohtaista jakautumaa hallitsee noin 60 prosenttisesti teollisuus (varsinkin kemikaalit ja hienomekaniikka). Noin 30 prosenttia on suuntautunut markkinointiin ja loput (noin 10 prosenttia) palvelusektorille. Verrattuna japanilaisten ulkomaisiin investointeihin muiden maiden investoinnit Japaniin ovat kuitenkin varsin vähäisiä.¹²⁵

Japanin lisääntynyt kansainvälinen toimeliaisuus, johon kuuluu raaka-aineiden metsästys sekä pitkälle jalostettujen tuotteiden vienti, kohoavat ulkomaiset investoinnit ja omien markkinoiden suojeleminen, on kuitenkin tuonut kuin myös luonut uusia ongelmia. Sen oma kehitys on osaltaan vaikuttanut maailman ristiriitojen syvenemiseen ja uusiin muotoihin. Siten se on myös entistä enemmän joutunut suoraan mukaan kansainvälisen politiikan pyörteisiin. »Nixonin shokkien», eli USA:n kauppajoihtuksien ja Nixonin Kiinan vierailun jälkeen onkin ollut havaittavissa Japanin poliittisten ja diplomaattisten toimenpiteiden huomattava lisääntyminen. Ennen vuotta 1971 ei oikeastaan voitu puhua Japanin itsenäisestä ulkopoliitikasta, sillä se seurasi tarkasti Yhdysvaltain antamia suuntaviivoja. Viime aikoina Japani on kuitenkin alkanut neuvotella rauhansopimuksesta Neuvostoliiton kanssa, pyrkinyt normalisoimaan suhteensa Kiinaan, lähestynyt Pohjois-Vietnamiä ja Pohjois-Koreaa sekä poikennut Yhdysvaltain kannasta monessa tärkeässä kansainvälisen politiikan kysymyksessä.¹²⁶

Vuoden 1971 'dollarikriisin' muodollisena alullepanijana toimi juuri Japanin suureksi paisunut ylijäämäinen kauppataase Yhdysvaltain kanssa. Taustalla oli kuitenkin USA:n huononeva taloudellinen tilanne, johon se oli paljolta joutunut ulkomaisten poliittisten sitoutumisiensa myötä. Myös Yhdysvaltain omilla markkinoilla yritysten voiton suhdeluku oli laskemassa, ja monille yrityksille toimivatkin vain Eurooppaan tehdyt investoinnit pelastuksena.¹²⁷

Tämän valossa ei olekaan ihmeellistä, että Yhdysvallat alkoi palauttaa Japania järjestykseen. Vuoden 1971 kauppapoliittiset toimenpiteet sisälsivät muun muassa tuontirajoitukset varsinkin tekstiilituotteille, 10 prosentin lisä-

veron japanilaisille tuotteille sekä valuuttasopimuksen, joka käytännössä merkitsi jenin 16.88 prosentin revalvaatiota dollariin nähden. Edelleen vaadittiin Yhdysvaltain vienti- ja investointimahdollisuuksien kohentamista. Lisäksi Yhdysvallat alkoi vaatia Japania ottamaan maailmassa sen taloudellista asemaa vastaavan roolin myös poliittisesti ja sotilaallisesti.¹²⁸ Japanin sodanjälkeinen puolustuspolitiikkahan on nojannut Yhdysvaltojen »ydinsateenvarjoon», joka on mahdollistanut Japanin sotilasmenojen suhteellisen pienuuden ja siten auttanut Japania sen taloudellisessa kasvussa.

Yhdysvaltain kauppapoliittisilla toimenpiteillä oli mielenkiintoisia seurauksia. Jenin revalvaation ansiosta japanilaisille yrityksille tuli entistä »halvemmaksi» investoida Yhdysvaltoihin ja muuallekin, mikä osaltaan on edistänyt japanilaisia ulkomaisia investointeja. Vaikka tämä onkin herättänyt Yhdysvalloissa vastusta, on Yhdysvallat sen toisaalta hyväksyntykin, merkitseehän tämä myös työpaikkoja.¹²⁹ Tilanteella on ollut vaikutuksensa myös Euroopan suuntaan. Kun Yhdysvallat asetti japanilaisille tavaroille tuontiesteitä, japanilaiset kääntyivät entistä enemmän eurooppalaisille markkinoille, mikä vaati myös lisääntyviä investointeja Eurooppaan. Japani kasvattiikin nopeasti kauppataseensa ylijäämää Euroopan maihin. Tällä taas on ollut se seuraus, että EEC:n asema Yhdysvaltoihin nähden on heikentynyt. Täten Yhdysvallat on onnistunut parantamaan otettaan myös eurooppalaiseen kilpailijaansa. Sekä Japani että EEC ovat mukautuneet tilanteeseen, mikä todistaa, että nykyisessä tilanteessa rajat imperialismiin välisille ristiriidoille asettaa koko kapitalistisen maailmanjärjestelmän suojeleminen.¹³⁰

Vuoden 1973 öljykriisi opetti vuorostaan japanilaisille kouriintuntuvasti heidän riippuvuutensa isoista monikansallisista yrityksistä energiantuonnin suhteen. Kuten aikaisemmin jo kävi ilmi, tämä on merkinnyt japanilaisten yhä suurempaa kiinnostusta öljyntuottajamaista (myös poliittisesti). Kun Japanin investoinneissa kehitysmaihin on yleensäkin tapahtunut voimakasta kasvua, ei tämä ole voinut olla herättämättä ristiriitoja Japanin ja sen vaikutuspiirissä olevien kehitysmaiden välillä.¹³¹ Varsin selvästi nämä ristiriidat tulivat esiin Japanin entisen pääministerin Kakuei Tanakan vuoden 1974 tammikuussa suorittamalla Kaakkois-Aasian kiertomatalla, jota 'reunustivat' jatkuvat ja rajut mielenosoitukset.

Sosialistiset maat tarjoaisivatkin varmempia kauppasuhteita. Niiden kehittäminen on kuitenkin Japanin kannalta useasta syystä ongelmallista. Ensinnäkin on luonnollisesti olemassa Kiinan ja Neuvostoliiton välinen ristiriita, joka vaatii tasapainoilua. Toiseksi Japanin Kiinan kauppaa varjostavat ennen kaikkea sen suhteet Taiwaniin, ja lopuksi myös Yhdysvalloilla on sanansa sanottavana siitä, miten Japanin kauppasuhteet kehittyvät sosialistisiin maihin.¹³²

Kuten on käynyt ilmi, kansainvälisellä kehityksellä on erittäin merkittävä osuus yksityisten valtioiden toimintamahdollisuuksiin, mikä usein unohdetaan puhuttaessa valtion suhteellisesta itsenäisyydestä. Kansainvälisellä kehityk-

sellä on selvät vaikutuksensa myös valtion tehtäviin, toisaalta muuttaessaan valtioiden sisäistä järjestelmää ja toisaalta asettaessaan valtioille uusia tehtäviä niiden kansainvälisessä toiminnassa. Luonnollisesti myös kansainvälinen kehitys pakottaa kapitalistiset valtiot yhä enemmän puuttumaan talouteen niiden syiden vuoksi, joita tuotiin esiin tämän kirjoituksen teoreettisessa osassa.

Esimerkiksi Yhdysvaltain toimenpiteillä Japania vastaan oli syviä vaikutuksia japanilaiseen yhteiskuntaan. Koska Japanin kauppa on sidottu dollariin, merkitsi jenin revalvaatio, että monet yritykset menettivät huomattavia rahasummia. Yritysten todelliset menetykset eivät kuitenkaan olleet kovinkaan suuria, sillä valtio otti hoitaakseen suuren osan revalvaation aiheuttamasta tappiosta. Erittäin keskeisen osan tässä Yhdysvaltain ja Japanin välienselvittelyssä sai tekstiiliteollisuus. USA:n tekstiiliteollisuuden painostuksesta Yhdysvaltain hallitus asetti erittäin suuria esteitä Hongkongista, Taiwanista, Etelä-Koreasta ja Japanista tuotaville tekstiiliteollisuustuotteille. Tämän vuoksi joutui Japanissa noin 300,000 ihmistä työttömäksi, vaikka hallitus avustikin tekstiiliteollisuutta suhteellisen voimakkaasti. Japanin hallituksen turvin suuryritykset selvisivät tästä uudesta ongelmasta kuitenkin kiertotietä. Hallituksen avustuksella näet esimerkiksi Mitsui siirsi tekstiiliteollisuuttaan Filippiineille ja Singaporeen, joita Yhdysvaltain protektionistinen politiikka ei koskenut.¹³³

Yleensäkin Japanin hallitus on turvannut japanilaisten yritysten ulkomaista toimintaa, varsinkin investointien osalta. Jo vuonna 1956 perustettiin MITI:n toimesta »ulkomaisten investointien vakuutusohjelma», jota on vuosien mitaan parannettu niin, että nykyään sen avulla voi saada 90 prosenttisen korvauksen niistä menetyksistä, joita yritys joutuu ulkomailla kärsimään poliittisten tai vastaavien syiden johdosta. Tästä huolimatta yritykset suosivat mielellään »mahdollisimman varmoja» asiakkaita, kuten esimerkiksi Brasilia, Etelä-Afrikka ja Rhodesia.¹³⁴

Oman lukunsa valtion tehtävien kasvussa tarjoaa kuitenkin Japanin viimeaikainen aseistautuminen. Vaikka valtion sotilasmenot ovat muodostaneet viime vuosina »vain» 0.9 prosenttia BKT:sta, ovat ne absoluuttisesti kasvaneet voimakkaasti taloudellisen kasvun myötä.¹³⁵ Syitä asevoimien kasvuun ovat luonnollisesti Yhdysvaltain vaatimukset Japanin poliittisesta ja sotilaallisesta roolista maailmassa ja etenkin Kaakkois-Aasiassa, Japanin taloudellisten intressien kansainvälistyminen sekä Japanin sotilas-teollisen kompleksin (gunbatsu, varsinkin Mitsubishi-ryhmä) vaatimukset. Voimakkaasta sisäisestä vastustuksesta huolimatta asevarustelu on jatkunut tasaisesti eikä myöskään oman ydinaseen hankkimisen mahdollisuudesta ole haluttu selvin sanoin luopua. Asevarustelun kohdalla on myös aina muistettava, että se on yksi keino hävittää pääomaa, keino johon imperialistiset valtiot mielellään turvautuvat.¹³⁶

Kansainvälinen kehitys, jota osaltaan on edellä hahmoteltu Japanin näkökulmasta, on kuitenkin vienyt tällä hetkellä maailman taloudelliseen taantu-

maan. Toisaalta on muistettava, että syyt kansainväliseen kehitykseen ovat viime kädessä löydettävissä valtioiden sisäisistä prosesseista, niin kuin edellä teoreettisessa osassa todetaan. Japanin kohdalla tätä maassa vuoden 1973 lopulla alkanutta lamaa on luonnehdittu pahimmaksi toisen maailmansodan jälkeen, jopa vuosisadan pahimmaksi. Japanissa kriisi näyttää olevankin pahempi kuin muissa imperialistisissa valtioissa, sillä taantuma on aiheuttanut 20 prosentin laskun teollisuustuotannossa.¹³⁷

Lamalle on ollut tyypillistä pienten ja keskisuurten yritysten konkurssit sekä työttömyyden kasvu. Työttömyyden kasvulla on erittäin merkittävä vaikutus, sillä Japanissahan on vallinnut vuodesta 1967 lähtien suhteellisesti ottaen täystyöllisyys.¹³⁸ Tässä tilanteessa on valtion rooli tullut esiin erittäin selvästi. Valtio on viime aikoina yrittänyt saada taloutta liikkeelle esittämällä suuria lisäbudjetteja, joiden avulla varoja ohjattaisiin infrastruktuurin kehittämiseen (esimerkiksi saaristosillat ja moottoritiet) ja joiden avulla lisättäisiin rahan kiertokulkua yhteiskunnassa. Toisaalta se on kuitenkin olemassaolevan tulopoliittisen mekanismin välityksellä vaikuttanut niin, että viime kevään palkankorotukset jäivät 13.1 prosenttiin (edellisenä keväänä korotukset olivat 32,9 prosenttia), mikä vain osaltaan kuvastaa jälleen kapitalismin ristiriitaista luonnetta.¹³⁹ Luonnollisesti valtio on myös jatkanut edellä käsiteltyjä vienninedistämistoimenpiteitään, sillä onhan Japanin kohdalla kyseessä ennen kaikkea ylituotantokriisi. Mutta kun vallitsee kansainvälinen lama, jolloin tuotteet eivät mene kaupaksi ulkomaillakaan, ei tilannetta voi paljon auttaa.

Toisaalta nämä toimenpiteet kuitenkin valaisevat hyvin valtion nykyistä merkitystä kapitalismin uusintamisessa. Talouden kehityksen, yhteiskunnallisen luokkataistelun ja kansainvälisen tilanteen muuttumisen seurauksena Japanin nykyinen sääntelyjärjestelmä ei ole enää riittävä, vaan valtio on joutunut ottamaan osaa entistä enemmän yhteiskunnalliseen tuotantoon ja jakeluun myös suoraan. Japani tarjoaakin siten hyvän esimerkin kapitalistisen valtion ristiriitaisesta luonteesta sekä sen tehtävien laajuudesta ja erilaisista muodoista. On selvää, että jos Japanin kansainvälinen asema olisi toinen, jos japanilainen pääoma olisi vähemmän yhteenkokoontunutta ja jos valtion suhteellinen itsenäisyys olisi Japanissa suurempi, myös valtion tehtävät Japanissa olisivat erilaisia kuin nyt.

5. Japanin tuntemisen merkitys

Esitetyllä Japanin taloudellisen yhteiskuntamuodostuman analyysillä on ollut tarkoitus osoittaa miten tärkeää on pyrkiä valtion roolin tutkimisessa historialliseen analyysiin, jossa taloudellisia ja poliittisia tekijöitä tarkastellaan niiden oikeissa suhteissa. Marxilaisen valtioteorian kannalta taas on tahdottu korostaa, että yleinen valtioteoria antaa vain ne puitteet (käsitteet, taloudelli-

set liikelait), joiden avulla konkreettisia ilmiöitä voidaan alistaa tutkimuksen kohteeksi. Jokaisella taloudellisella yhteiskuntamuodostumalla on kuitenkin omat erityispiirteensä, joiden ymmärtämiseen tarvitaan tämän yhteiskuntamuodostuman historiallisen kehityksen tuntemista, tietoa sen asemesta maailmanjärjestelmässä ja lopuksi tietoa myös koko maailmanjärjestelmän kehityksestä. Vaikka marxilaisen valtioteorian kohdalla onkin vielä useita ongelmia, tarjoaa se kuitenkin realistisemman tarkastelutavan yhteiskunnallisiin ilmiöihin kuin porvarilliset yhteiskuntatieteet.

Useat porvarilliset yhteiskuntatieteilijät ovat esimerkiksi tarjonneet Japania mallina kehitysmaille niiden pyrkimyksessä parantaa taloudellista asemaansa. Vielä useammat ovat puolestaan laatineet ennusteita Japanin huomasta kehityksestä maailman talousvaltiaaksi (jo 1980-luvulla). Marxilaisen analyysin avulla on kuitenkin mahdollista tuoda esiin ne seikat joiden vuoksi Japanista ei ole malliksi muille maille ja mistä johtuu, ettei Japanin taloudellinen kehitys olekaan ollut niin ristiriidatonta kuin ollaan kuviteltu.¹⁴⁰

Koska Japanin kehitykselle on ollut merkityksellistä toisaalta juuri sen asema maailmassa, toisaalta sen suhteellisen suljettu sisäinen järjestelmä olemme itse keskittyneet analyysissa näiden kahden ongelmakentän ratkaisuun. Voiton suhdeluvun laskutendenssin lailla yhtenäisen kokonaisuuden muodostavine vastatendensseineen ja valtion suhteellisen itsenäisyyden käsitteen avulla on pyritty luonnehtimaan niitä syitä, jotka ovat mahdollistaneet Japanin pysyttämisen pitkään »suljettuna järjestelmänä» ja antaneet sille hyvät mahdollisuudet »kansainvälisen järjestelmän hyväksikäyttöön». Vastatendenssien painotus on vaihdellut analyysissa riippuen konkreettisesta historiallisesta tilanteesta. Siten esim. on korostettu riistonastetta akkumulaatioprosessin yhteydessä, kun taas ulkomaankauppa on saanut keskeisen merkityksen Japanin kansainvälisten suhteiden analyysissä.

Tärkeää Japanin tuntemus on myös siksi, että Japani on imperialistisen maailmanjärjestelmän »tuote», sekä nykyään myös yksi sen keskuksista, josta osaltaan maailmanjärjestelmän tulevaisuus riippuu. Siksi ei voida olla tuntematta sen toimintaa, yhtä vähän kuin on mahdollista olla tuntematta Yhdysvaltain tai EEC:n toimintaa. Vain tällä tavoin voidaan saavuttaa kokonaiskuva kapitalismista ristiriitaisena järjestelmänä, joka itse tuottaa muuttumisensa edellytykset. On kuitenkin väärin olettaa, että tämä muutos tapahtuisi itseltään, vaan siihen tarvitaan tietoista toimintaa, joka perustuu realistiseen analyysiin kapitalismin tämän hetkisestä tilasta. Vain näin voidaan luoda strategia, jonka avulla on — kapitalismin ristiriitaisuuksia hyväksikäyttäen — mahdollisuus muuttaa maailmaa.

L Ä H D E V I I T T E E T

¹ Kirjoituksen perustana on allekirjoittaneiden neljännessä pohjoismaisessa valtio-opin konferenssissa Århusissa, Tanskassa 20.—23. 8. 1975 pitämä esitelmä, *State and Capitalism in Japan*. Kirjoitus on kuitenkin tästä uudistettu ja laajennettu. Kirjoitus kuuluu tekijöiden Japani-projektiin, josta on aikaisemmin ilmestynyt tutkielma, Japani kansainvälisessä järjestelmässä. Johdatusta kansainvälisen järjestelmän muuttumisen konkreettiseen tutkimukseen. Teoksessa Raimo Lintonen (toim.): *Kuudennet politiikan tutkimuksen päivät Helsingissä 10.—11. 1. 1974*. Esitelmät ja raportit. *Helsingin yliopiston yleisen valtio-opin laitoksen tutkimuksia* n:o 32/1974, s. 189—210.

² Vrt. Nicos Poulantzas, *The Problem of the Capitalist State*, teoksessa Robin Blackburn (toim.), *Ideology in Social Science*. Bungay, Suffolk 1972, s. 238—243.

³ Marxilaista valtioteoreettista keskustelua on viime aikoina hallinnut kolme eri suuntausta, jotka poikkeavat toisistaan monissa perustavaa laatua olevissa seikoissa. *Valtiomonopolistisen kapitalismin teoriaa* on kehitelty lähinnä sosialistisissa maissa ja länsimaisten kommunistipuolueiden piirissä. 1960-luvun lopussa sai Saksan Liittotasavallassa alkunsa suuntaus, jota yleisesti kutsutaan *pääomaloogiseksi koulukunnaksi* (myös valtiointerventionismiksi). Ranskassa vuorostaan on marxilaista valtioteoriaa kehitelty *struktuurialismin* puitteissa (ennen kaikkea *Nicos Poulantzasin* toimesta). Kirjallisuus näistä on laajaa; valtiomonopolistisen kapitalismin teorian peruspiirteistä, ks. esim. Pekka Kosonen—Timo Kyntäjä—Raimo Lovio, *Valtiomonopolistisen kapitalismin teorian perusteista*, *SOTK:n tutkimusaineistoa* n:o 5, ei vuosilukua. Erilaisista tulkinnoista teorian piirissä, ks. esim. Jan Otto Andersson, *Studier i statsmonopolistisk kapitalism*, *Häftan för kritiska studier* 7, 1973. Pääomalooginen koulukunta on näistä suuntauksista ehkä kaikkein heterogeenisin, ks. esim. Arto Noro, *Från 'utbildningens politiska ekonomi' till 'statsteori' — observationer av Marx-rekonstruktioner*. NSU:n seminaari, Siikaranta, maaliskuu 1974. Strukturalismin perusteoksena voidaan sen sijaan pitää *Nicos Poulantzasin* teosta, *Politisk makt och sociala klasser*, Falköping 1970. Näitä eri suuntauksia on tarkasteltu tarkemmin allekirjoittaneiden esitelmässä, *State and Capitalism in Japan*. On lisäksi huomattava, että näiden koulukuntienkin ulkopuolella on useita huomattavia tutkijoita (esim. Ernest Mandel).

⁴ Historiallisen ja loogisen välisestä suhteesta marxilaisessa tieteessä, ks. Pekka Kosonen, *Yksilöiden ja luokkien intresseistä*. *Sociologian pro gradu*, *Helsingin Yliopisto* 30. 4. 1975, s. 170—242. Taloudellisen yhteiskuntamuodostuman merkityksestä tutkimukselle, ks. Antti Kasvio, *Tuotantotapa*, teoksessa Antti Kasvio—Timo Kyntäjä—Ilkka Nousiainen, *Marxilaisen sosiologian näkökulmia. Teoreettisesta yhteiskuntatutkimuksesta*, Forssa 1972, s. 118—119.

⁵ Ks. esim. Antti Kasvio, *Den statsmonopolistiska kapitalismen i Finland -underlag för ett forskningsprojekt*, *Häftan för kritiska studier* 2—3, 1973, s. 17—22 ja Peter Dencik, *Statsinterventionism*, teoksessa Peter Dencik och Bengt-Åke Lundvall (toim.), *Arbete, kapital & stat*. Stockholm 1974, s. 1.

⁶ Vrt. Ian Gough, *State Expenditure in Advanced Capitalism*. *New Left Review* 92, 1975, s. 79.

⁷ Voiton suhdeluvun laskutendenssin laista ja sen merkityksestä kapitalistisen tuotantotavan analyysissa, ks. Kosonen mt., s. 135—169.

⁸ Poulantzas mt., s. 44—55.

⁹ Ks. Kaarlo Tuori, *Hallintokoneiston ja hallinto-oikeuden kehityksestä*. *Oikeus* 2, 1975, s. 30—31.

¹⁰ Tuori ma., s. 31. Seuraavassa analyysissa valtion funktioiden ja tehtävien muuttumisesta on käytetty osittain teosta Kosonen—Kyntäjä—Lovio mt.

¹¹ Ks. kansainvälisen järjestelmän muutoksesta tältä kannalta Gough ma., s. 67—69. Ks. myös Kosonen—Kyntäjä—Lovio mt., s. 41—43. Tästä kansainvälisen järjestelmän muutosprosessista käytetään valtiomonopolistisen kapitalismin teoriassa käsitettä »kapitalismin yleinen kriisi». Ks. esim. Kapitalismin yleisen kriisin nykyisen kärjistymisen luonne-yhteenvetoa keskustelusta. *Soihtu* 6, 1974. Erilaisista tulkinnoista kapitalismin yleisen kriisin luonteesta, ks. esim. Andersson ma., s. 44—45.

¹² Kapitalististen maiden ja sosialististen maiden yhä lisääntyvän kaupankäynnin takia useat marxilaiset ovat kritisoineet sosialistisia maita siitä, että tämä auttaa säilyttämään kapitalistista maailmanjärjestelmää tarjoten juuri raaka-aineita ja markkinointimahdollisuuksia kapitalistisille maille. Ks. esim. Björn Fryklund—Anders Löfqvist—E. Tommy Nilsson, Till kritiken av den statsmonopolistiska kapitalismen. *Zenit* 1, 1974, s. 35 ja Samir Amin, Mot en ny strukturell kris för kapitalismen. *Zenit* 2, 1974, s. 38—39. Valtiomonopolistisen kapitalismin teorian kannalta katsotaan kuitenkin, että vaikka näin onkin, tilanne kuitenkin muuttaa imperialismin lainalaisuuksia ja tarjoaa paremmat sosialismin etenemismahdollisuudet. Sitä paitsi, jos kapitalismin kriisit kärjistyisivät täydellä teholla (vrt. ns. luhistumisteoreetikot), olisi aina mahdollisuus fasismin syntymiseen johtavissa kapitalistisissa maissa, joka vuorostaan johtaisi sodan uhkaan.

¹³ Ks. tästä kehityksestä esim. Esko Antola, Dominanssista vastadominanssiin: ulkomaisten liikeyritysten kansallistaminen kehitysmaissa. *Politiikka* 4, 1974, s. 279—91.

¹⁴ Hyvä esimerkki tällaisesta prosessista ja sen seurauksista on esim. EEC:n synty, ks. esim. Ernest Mandel, *EEC ja Euroopan vastaus Amerikan haasteeseen*. Helsinki 1970.

¹⁵ Toisaalta on olemassa myös tekijöitä, jotka vähentävät sosialistisen maailmanjärjestelmän vaikutusta. Tällöin on varsinkin otettava huomioon Neuvostoliiton ja Kiinan väliset ristiriidat.

¹⁶ Tässä yhteydessä on kuitenkin aina muistettava myös kehitysmaiden riisto.

¹⁷ Vaikka kapitalistit pyrkivät vastustamaan tällaisia valtion kuluja, on kuitenkin selvää, että näillä on myös kapitalistien kannalta positiivisia vaikutuksia (esim. kulusyynnän lisääminen). Kysymys onkin myös eri kapitalistien välisistä eturistiriidoista.

¹⁸ Ks. Gough ma., s. 71—77.

¹⁹ Ks. Gough ma., s. 77—79.

²⁰ Valtion suhteellista itsenäisyyttä on yritetty määritellä eri tavoin. Määritelmien erot johtuvat paljon eroista itse marxilaisen valtioteorian tasolla. Olemme käsitelleet näitä eroja tarkemmin edellä mainittujen kolmen marxilaisen valtioteorian osalta esitelmässämme, *State and Capitalism in Japan*. Mikä on tärkeätä tässä käsitteessä on ennen kaikkea sen esiintuoma seikka, ettei valtio ole suoraan kapitalistiluokan väline niinkuin Kommunistisen Manifestin lause »nykyaikainen valtio ei ole kuin koko porvariston yhteisten asioiden hoitamista huolehtiva komitea» on joskus tulkittu. Käsite ei kuitenkaan merkitse toisensuuntaista ääritulkintaa. Vaikka valtio onkin suhteellisesti itsenäinen, pitää muistaa, että kapitalistiluokkaa yhdistää aina kuitenkin kapitalistisen järjestelmän säilyttäminen. Toisaalta finanssipääoman kehittymisen myötä ilmaantuu monien pääomien kehittymisen tendenssi kollektiiviseksi kapitalismiksi, ks. Ralph Miliband, Poulantzas and the Capitalist State. *New Left Review* 82, 1973, s. 85 ja saman tekijän, Reply to Nicos Poulantzas, teoksessa Blackburn (toim.) mt., s. 257. Vrt. myös Kosonen—Kyntäjä—Lovio mt., s. 48 ja 56.

²¹ Ks. Berndtson ja Lintonen ma., s. 192.

²² »Kun kapitalistit jollakin teollisuuden monista aloista, jossakin yksityisessä maassa jne. saavat korkeita monopolivoittoja, se tekee heille taloudellisesti mahdolliseksi erinäisten työväenkerrosten, vieläpä aika ajoin näiden verrattain huomattavankin vähemmistön lahjonnan ja vetämisen kyseisen teollisuusalan tai kyseisen kansakunnan porvariston puolelle kaikkia muita vastaan.» V. I. Lenin, *Imperialismi; kapitalismin korkein vaihe*. Moskova 1970, s. 152.

²³ Fasismien synnystä ja luonteesta, ks. Reinhard Kühnl, *Liberalismista fasismiin. Porvarillisen ylivallan muodot*. Jyväskylä 1973, s. 91—194.

²⁴ Vrt. Kosonen—Kyntäjä—Lovio mt., s. 50.

²⁵ »Valtion ja monopolien voimien yhteenkietoutumisen »-käsitettä on useissa yhteyksissä kritisoitu epäselvyydestä. Ks. esim. Maja Björkman och Daniel Fleming, Stamokap kontra stinkap kontra Althusserskolan. Kommentar till symposiet i Siikaranta, *Häftan för kritiska studier* 5, 1974, s. 17—19, Mogens Holm, Om statsmonopolkapitalisme, *Häftan för kritiska studier* 7, 1973, s. 33—35, Erik Allardt, Valtio-opin ajan-kohtaisesta tilasta ja tutkimuspolitiikasta, teoksessa Lintonen (toim.) mt., s. 14—15 ja Poulantzas, ma., s. 249—250. Vastatendenssinä käsitettynä siinä ei kuitenkaan ole mitään ristiriitaa valtion suhteellisen itsenäisyyden käsitteen kanssa, ks. Kosonen—Kyntäjä—Lovio mt., s. 50.

²⁶ Ks. esim. Pekka Kosonen—Timo Kyntäjä—Johan Storgårds, Från kritiken av stamokap till teorin om stamokap. *Zenit* 3, 1974, s. 49—51. Ks. myös valtion suhteellisesta itsenäisyydestä ja oikean poliittisen strategian merkityksestä Kühnlin analyysia fasismista, Kühnl mt., s. 130—137 ja 163—170.

²⁷ Japanin »epätyypillisyyksistä» ja kansainvälisistä vertailuista, ks. Norbert Voack, *Die japanischen Zaibatsu und die Konzentration wirtschaftlicher Macht in ihren Händen*. Nürnberg 1962, s. 5 ja Håkan Hedberg, *Japani nousee*. Porvoo—Helsinki 1970, s. 210.

²⁸ Ulkoisista tekijöistä, ks. Jon Halliday, *A Political History of Japanese Capitalism*. New York 1975, s. 17—18 ja 56 sekä Berndtson ja Lintonen ma., s. 193. Epätasa-arvoisista sopimuksista ks. Halliday, mt. s. 17, 46—7 ja 52. Erinomainen esitys teknologian ja asiantuntemuksen tuonnista on Noboru Umetani, *The Role of Foreign Employees in the Meiji Era in Japan*. Tokyo 1971, joka sisältää sekä tilastomateriaalia että yksityiskohtaisia kuvauksia.

²⁹ Ks. G. C. Allen, *A Short Economic History of Modern Japan, 1867—1937*. London 1968, s. 16—19 ja Umetani mt. s. 3—4. Akkumulaatiolle loi edellytyksiä myös shogunaatin luonne »keskitettynä feodalismina». Ks. tästä myös Berndtson ja Lintonen ma., s. 193—4.

³⁰ Tulonlähteistä ks. Motokazu Kimura, *Fiscal Policy: Fiscal Policy and Industrialization in Japan, 1868—95*, teoksessa Kenneth Berrill (toim.), *Economic Development with Special Reference to East Asia*. London 1974, s. 276—8, 280 ja 284. Maavero oli hallituksen pääasiallinen verotulo aina vuosisadan vaihteeseen saakka, ks. Halliday mt. taulukko 2, s. 48—51. Talonpoikien asemasta ks. Kimura ma., s. 277—8 ja Halliday mt., s. 42—46.

³¹ Ks. Kimura ma., s. 285—6.

³² Myynneistä on esittänyt luettelon Johannes Hirschmeier, *The Origins of Entrepreneurship in Meiji Japan*. Cambridge Mass. 1964, s. 243. Ks. myös Kiyohiko Yoshitake, *An Introduction to Public Enterprise in Japan*. Beverly Hills 1973, s. 44—5.

³³ M. Y. Yoshino, *Japan's Managerial System*. Cambridge, Mass. 1968, s. 21.

³⁴ *Zaibatsu* tarkoittaa 'finanssiklikkiä'. Toinen termi, jota on käytetty erityisesti toisen maailmansodan jälkeisistä japanilaisista yritysjärjestelmistä on *keiretsu*, joka voitaneen kääntää yksinkertaisesti 'ryhmittymäksi'. *Zaibatsu*-termiä käytetään kuitenkin vielä varsin paljon *keiretsunkin* asemasta. Tällöin korostetaan nimenomaan ryhmittymien jatkuvuutta. Yhteinen nimike suuryrityksille on *zaikai* eli 'talouspiirit', joka implikoi pienen ryhmän, joka kykenee vaikuttamaan valtakunnalliseen talouspolitiikkaan ja voi puhua koko talouselämän puolesta. Ks. Halliday mt., s. 418—9, ja K. Bieda, *The Structure and Operation of the Japanese Economy*. Sydney, 1970, s. 208, 210—2.

³⁵ Yoshitake mt., s. 49—50, Bieda mt., s. 44, Hirschmeier mt., s. 241 ja Allen mt., s. 133.

- 36 Allen mt., s. 97. Ks. myös Halliday mt., s. 52—3 ja 58—9.
- 37 Yhteenkokoontumisesta, ks. Kazushi Ohkawa & Henry Rosovsky, *A Century of Japanese Economic Growth*, teoksessa William W. Lockwood (toim.), *The State and Economic Enterprise in Japan*. Princeton N.J. 1965, s. 77—81 ja Allen mt., s. 133—4
- 38 Ristiriidoista ja erityisesti armeijan asemasta, ks. Allen mt., s. 151—6 ja Halliday mt., s. 120—3 ja 126—7. Yoshino, mt., s. 75. Luokkataistelusta ja lokakuun vallankumouksesta, ks. Kato Schuichi, *Taisho Democracy as the Pre-Stage for Japanese Militarism*, teoksessa Bernard S. Silberman ja H. D. Harootunian (toim.), *Japan in Crisis*. Princeton N.J., 1974 s. 221—2.
- 39 Voack mt., s. 17—36 ja 57.
- 40 Edellinen lainaus on Yhdysvaltain presidentin Japanin politiikkaa käsittelevästä dokumentista, jälkimmäinen on miehityshallinnon johtajan, kenraali Douglas MacArthurin lausunnosta. Ks. Voack mt., s. 97.
- 41 Halliday (mt., s. 183) mainitsee myös niiden amerikkalaisten yritysten painostustoiminnan, joilla oli ollut sijoituksia Japanissa. Ks. myös Shigeto Tsuru, *Essays on Economic Development*. Tokyo 1968 s. 125—129, jossa hän mainitsee, että dekonstruktio-ohjelmaa supistettiin vähitellen 1200:sta yrityksestä 9:ään. Virkamiehet muodostivat »puhdistetuista» henkilöistä vain 0,9 %, ks. Halliday mt., s. 173—4.
- 42 Japani hyötyi liitosta Yhdysvaltain kanssa myöhemmin erityisesti Korean ja Vietnamin sotien aikana, ks. Berntson ja Lintonen ma., s. 195 ja 204. Kapitalismin jälleenrakennuksesta, ks. Halliday mt., s. 184—190.
- 43 Voack mt., s. 149.
- 44 Tsuru mt., s. 130.
- 45 Voack mt., s. 323 (Darstellung 3).
- 46 Bieda mt., s. 220 ja Voack mt., s. 152—3.
- 47 Bieda mt., s. 215—6 ja 218—220 sekä Voack mt., s. 151—186.
- 48 Vuonna 1970, 10—49 työntekijää työllistäviä yrityksiä oli kaikista yli 10 työntekijän yrityksistä 80 %. Ks. *Statistische Kurzbiographie: Japan. IPW-Berichte* 6, 1975, s. 72. Japanin talouden 'dualistisesta' rakenteesta ja sen merkityksestä ks. Bieda mt., s. 186—193.
- 49 Bieda mt., s. 212—215 ja Halliday mt., s. 273.
- 50 Halliday mt., s. 273. Bieda (mt., s. 210—3) käyttää konserneista nimitystä *sangyo keiretsu*, jonka hän määrittelee yhtäpitävästi Hallidayn kanssa. Hän ei kuitenkaan pyri tyhjentävään *sangyo keiretsujen* luettelointiin. Bieda kuitenkin mainitsee, että Toshiba ja Toyota on läheiset suhteet Mitsui-ryhmittymään ja Hitachilla Fuji-ryhmittymään, ks. myös Göran Arvidsson, *Företagsgrupper*, teoksessa Anders Abrahamson ym. (toim.), *Japan. Ekonomi och politik* Stockholm 1971, s. 163—172.
- 51 Halliday mt., s. 275.
- 52 *Economic Information File, Japan. 1972 Edition*. Tokyo 1972, s. 11 ja *OECD Economic Surveys, Japan*. Paris 1974, International Comparisons.
- 53 Tätä mieltä on Halliday mt., s. 278. Toisensuuntaisista näkemyksistä ks. Eugene Rotwein, *Economic Concentration and Monopoly in Japan*, *The Journal of Political Economy*, vol. LXXII, 1964, s. 275.
- 54 Ks. esim. *Economic Information File*, mt., s. 66.
- 55 'Rationalisointitoimista' ks. Bieda mt., s. 222—7, jossa on myös muita esimerkkejä fuusioista. Niiden yleisessä edistämisyssä on ulkomaankaupan ja teollisuuden ministeriöllä (MITI) ollut erittäin keskeinen asema.
- 56 Ks. *Liberalization of Capital Movements by Japan*. *The OECD Observer*, 69, 1974, s. 34—5 ja Bieda mt., s. 233—242.
- 57 Ks. *Economic Picture of Japan 1974. Keidanren Papers No. 3*. Tokyo, taulukko 3, s. 16 ja *Economic Information File* mt., s. 11.

- 58 Ks. *Japan in 1980. The Economic System and its Prospects*. London 1974, s. 36., Göran Arvidsson, *Ekonomisk tillväxt*, teoksessa Abrahamsson ym. (toim.) mt., s. 71 ja T.F.M. Adams & N. Kobayashi, *The World of Japanese Business* London 1969, s. 167—8.
- 59 Ks. Bieda mt., s. 219.
- 60 Ks. The Fifty Largest Commercial-Banking Companies Outside the U.S., *Fortune*, August 1975, s. 164—5 ja Raimo Väyrynen, Concentration and Internationalization in Banking. *Department of Political Science. University of Turku. Research Reports, Series D*, No 4, 1975, s. 38.
- 61 Bieda mt., s. 139—146.
- 62 Ks. Halliday mt., s. 286, 290—1, nootti 131 ja s. 426 sekä Japan, *Fortune*, August 1975, s. 44—45 ja 48.
- 63 Japan. (Fortune) ma., s. 44.
- 64 Japan: 1984 Plus One, *The Economist*, August 10, 1974, s. 57. Ks. myös Chitoshi Yanaga, *Big Business in Japanese Politics*. New Haven & London 1968, s. 3—4 ja Bieda mt., s. 59 ja 66.
- 65 Ante Farm, Den japanska staten II. *Häften för kritiska studier* 7—8, 1970, s. 84.
- 66 »Elokuussa (1974) äärettömän vaikutusvaltaisen ja mahtavan Keidanrenin... pääjohtaja Toshio Doko piti lehdistötilaisuuden ja ilmoitti, että ellei liberaalidemokraattinen puolue luovu sisäisistä taistelevista ryhmistään ja korjaa sitä tapaa, jolla se huolehtii rahoistaan, niin »talouselämä saattaa lopettaa rahojen antamisen puolueelle». Tämä oli julkinen kuolinisku Tanakalle.» Ks. Tanaka poistuu kulisseihiin, mutta rahan valta ei edes vapise, *Helsingin Sanomat* 28. 11. 1974 (alkup. *The Guardian*). Muita esimerkkejä Keidanrenin mahdollista, ks. Takeshi Ishida, Interest Groups under a Semipermanent Government Party. The Case of Japan. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, May 1974, vol. 413, s. 4—5.
- 67 Talouselämän järjestöistä ks. esim. Halliday mt., s. 271—2, Yanaga mt., s. 42—62 ja Yoshino mt., s. 93—5.
- 68 Ks. erityisesti Frank C. Langdon, The Making of Political Demands in Japan. *Pacific Affairs*, 1—2, 1966, s. 38—9 ja 48—9 sekä Yoshino mt., s. 93. Ks. myös *Yhdyspankin Japanin päivät elokuussa 1973*. Helsinki 1973, s. 3.
- 69 Ks. Bieda mt., s. 92—3, Yanaga mt., s. 73—5, Björn Franzon, Samarbete stat — näringsliv, teoksessa Abrahamson ym. (toim.) mt., s. 243—4 ja Japanese Industrial Policy. *The OECD Observer*, 69, 1974, s. 22—3.
- 70 Bieda mt., s. 186.
- 71 MITI:n roolista, ks. Rotwein ma., s. 273. Japanese Industrial Policy ma., s. 22—3, Yanaga mt., esim. s. 98 ja 309, Yhdyspankin Japanin päivät mt., s. 5 ja 12, Farm ma., s. 90, Bieda mt., s. 95 sekä Jon Halliday & Gavan McCormack, *Japanese Imperialism Today*. Harmondsworth 1973, s. 131—132.
- 72 Virkamiehien asemasta ks. Yanaga mt., s. 95—107, Robert E. Ward, *Japan's Political System*. Englewood Cliffs, N.J. 1967, s. 96—100, Chie Nakane, *Japanese Society*. Harmondsworth 1973, s. 120—1, Halliday mt., s. 118—9 ja 174. Tilastotietoja Tokion yliopiston asemasta esittävät Yanaga mt., s. 98—99 ja Ward mt., s. 97.
- 73 Yanaga mt. s. 105. Poikkeuksena on ilmeisesti ainakin Japanin keskuspankin johtaja, ks. Yanaga mt., s. 87—89.
- 74 Ks. nootti 41.
- 75 Ks. Ward mt., s. 97—8.
- 76 Ks. Nakane mt., s. 121 ja Yanaga mt., s. 107—9.
- 77 Yanaga mt., s. 101—3.
- 78 Halliday mt., s. 265.
- 79 Roger W. Benjamin & Kan Ori, Some Aspects of Political Party Institutionalization in Japan. *Institute of International Relations for Advanced Studies on Peace and*

Development in Asia. Research Papers, Series A—1, Tokyo s.a., s. 17—8, Halliday mt., s. 266—8, Ishida ma., s. 5. Suuryritykset tukevat myös suoraan LDP:tä, seuraavassa esimerkki heinäkuun 1974 ylähuoneen vaalista: »Markkinointikampanjaa johtaa Mitsubishiin 75-vuotias johtokunnan puheenjohtaja Okubo Kenzo. Hänellä on käytössään Mitsubishin 27 yhtiön markkinointikoneistot. Ne yrittävät myydä valitsijoille Saka Kenin, entisen poliisimiehen, jonka Mitsubishi on valinnut liberaalidemokraattiseksi ehdokkaakseen. 'Kapitalismin tulevaisuus on vaakalaudalla', sanoo Okubo. On meidän velvollisuutemme puolustaa olemassaolevaa järjestelmää». Ks. Suuryhtiöt mukana Japanin vaaleissa, *Helsingin Sanomat* 6.7.1974 (alkup. *The Guardian*).

⁸⁰ Halliday & McCormack mt., s. 122—134.

⁸¹ Vrt. Halliday mt., s. 100—2.

⁸² Ward mt., s. 10 ja 44 sekä Halliday mt., s. 163, 263—4 ja 292—3.

⁸³ Pienten ja keski suurten yritysten työvoimaosuudesta, ks. Halliday mt., s. 225. Jo 10—199 työntekijää työllistävien yritysten osuus työvoimasta oli v. 1970, 54 %. Ks. *Statistische Kurzbiographie ma., s. 72.* Järjestäytymisestä erisuuruissa yrityksissä, ks. Lasse och Lisa Berg, *Uppvaknandet. Japan idag.* Stockholm 1972, s. 61—2. Kriisien vaikutuksesta, ks. esim. John Sarr, *Japan Recovery Plan Hit.* *The Guardian Weekly*, No. 15, 1975, s. 20.

⁸⁴ Ks. Tsuru mt., s. 135—9, Berg mt., s. 62, 66, Halliday mt., s. 225—6.

⁸⁵ Halliday mt., s. 226—7. Ks. myös *Economic Information File mt., s. 23*, jossa on palkkatilasto vuodelta 1970 ikäryhmittäin ja tuotannonaloittain.

⁸⁶ Ks. Berg mt., s. 62 ja 66 sekä Halliday mt., s. 223.

⁸⁷ Yoshitake mt., s. 189—191 ja Halliday mt., s. 222.

⁸⁸ *Economic Information File mt., s. 22. Economic Picture of Japan 1974 mt., s. 20* ja 22, Halliday mt., s. 221. Kevätoffensiivista ks. Halliday mt., s. 221 ja esim. Boris Pishchik, *Working Japan Marches Towards May Day.* *New Times* 17, 1973 sekä sama, *Victory for Japan's Workers.* *New Times* 19, 1972.

⁸⁹ Ks. Halliday mt., s. 207 ja 212—3 sekä Yoshitake mt., s. 204.

⁹⁰ Rajoituksista ks. Yoshitake mt., s. 204—5.

⁹¹ Halliday mt., s. 217.

⁹² Halliday mt., s. 220 ja 223. Erottamisista ks. sama, s. 218—220.

⁹³ LDP perustettiin vuonna 1955, ks. Ward mt., s. 63 Japanin puoluejärjestelmän kehityksestä. Äänien ja paikkojen jakauma vuoden 1972 edustajainhuoneen vaaleissa oli seuraava (lähde: Masataka Kosaka, *Political Immobility and the Uncertain Future*, teoksessa Priscilla Clapp & Morton H. Halperin (toim.), *United States — Japanese Relations.* Cambridge, Mass. 1974, nootti 15, s. 225)

	LDP	JSP	DSP	Komeito	JCP	Muut	Yhteensä
% äänistä	46,8	21,9	7,0	8,5	10,5	5,3	100,0
paikat	271	118	19	29	38	11	486

JSP on Japanin sosialistipuolue, DSP eli Japanin demokraattinen sosialistipuolue taas on edellisestä v. 1960 eronnut oikeistoryhmä. Komeito on vuonna 1964 perustettu uskonnollis-populistinen puolue. JCP tarkoittaa Japanin kommunistipuoluetta. Heinäkuussa 1974 suoritetuissa ylähuoneen vaaleissa LDP sai niukan voiton eli 127 paikkaa 250:stä, ks. *Helsingin Sanomat* 10.7.1974.

⁹⁴ Ks. Halliday mt., s. 258 ja 264.

⁹⁵ Halliday mt., s. 234—239 ja 252.

⁹⁶ Berg mt., s. 91. Vähäisiä ja riittämättömiä muutoksia vaalijärjestelmään tehtiin v. 1964, ks. Ward mt., s. 55. LDP:n kannatuksen kehityksestä, ks. Kosaka mt., nootti 15, s. 224—5. Työvoimatilanteesta ks. *Economic Picture of Japan* mt., s. 20.

⁹⁷ Esimerkiksi OECD:n tilastojen mukaan julkisen sektorin tulojen osuus kotimaisesta bruttokansantuotteesta oli 22.3 prosenttia vuonna 1971, mikä oli alhaisin kaikista OECD-maista. Esimerkiksi Yhdysvaltain vastaava osuus oli 30.5 ja EEC-maiden osuudet olivat Japania 10—20 prosenttia korkeammat, ks. *OECD. Economic Surveys. Japan*, July 1974. On kuitenkin huomattava, että alhaisesta osuudestaan huolimatta, julkisen sektorin osuus bruttokansantuotteesta Japanissa on alkanut 1970-luvulla nousta, ks. aikaisemmasta kehityksestä, Anders Abrahamson, *Ekonomisk politik*, teoksessa Abrahamson ym. (toim.) mt., s. 57. Tätä julkisen sektorin kasvua heijastaa yhteiskunnallinen kehitys, josta on hyvänä esimerkkinä valtion osuuden lisääntyminen tutkimus- ja kehittämistoiminnassa. Vaikka kansainvälisesti ottaen Japani on vielä tässä jäljessä muita kapitalistisia teollistuneita valtioita, sen osuus on kuitenkin kasvamassa ja valtio ohjaa tutkimus- ja kehittämistoimintaa sektoreille, joita pidetään tärkeinä Japanin tulevaisuuden kannalta, ks. esim. *Japan in 1980* mt., s. 44, 101 ja 108.

⁹⁸ Kokonaisvaltaisesti tarkoittaa ennen kaikkea myös huomion kiinnittämistä valtion sääntelyjärjestelmään. Vaikka Japanin julkisen sektorin kulutus ja esimerkiksi suorat siirrot yksityiselle pääomalle ovat pienemmät kuin useimmissa muissa maissa, on kuitenkin arvioitu, että Japanissa yli 90 prosenttia valtion toimista palvelee suuryritysten toimintaedellytyksiä, ks. Halliday and McCormack mt., s. 165. Japanin julkisen sektorin osuus on erittäin voimakkaasti keskittetty pääoman muodostukseen, jonka tehtävänä on auttaa suuryrityksiä. Tämä näkyy sekä valtion budjetin rakenteesta että valtionyhtiöiden sektoreittaisesta jakautumisesta ja toiminnasta, ks. Yoshitake, mt., vars. s. 316—320. Valtion budjetin rakenteesta, ks. Bieda mt., s. 99—105. Budjetin rakenteen kehityksestä, ks. *OECD. Economic Surveys. Japan*, July 1974, s. 73.

⁹⁹ Ks. Ken'ichi Miyamoto, *Japanese Capitalism at a Turning Point. Monthly Review* 7, 1974, s. 19.

¹⁰⁰ OECD:n tilastojen mukaan keskimääräinen kiinteiden bruttoinvestointien prosentuaalinen osuus kotimaisesta bruttokansantuotteesta oli esimerkiksi vuosina 1967—71, 38.8 prosenttia. Samaan aikaan vastaava luku Yhdysvaltain osalta oli 16.6 ja vaihteli EEC-maiden osalta 19—27 prosentin välillä. Ks. *OECD. Economic Surveys. Japan*, July 1974.

¹⁰¹ Ks. esim. Miyamoto ma. ja Japan—Ten Years of Economic Growth. *The OECD Observer*, 69, 1974.

¹⁰² Yleisenä veropolitiikkana Japanissa on, että mitä suurempi yhtiö on, sitä vähemmän se suhteellisesti maksaa veroa. Sama pätee myös yksityisiin henkilöihin suurissa tuloluokissa, ks. Miyamoto ma., s. 26. Japanin verotusjärjestelmästä ks. tarkemmin Bieda mt., s. 112—123.

¹⁰³ Siten esimerkiksi on laskettu, että Japanin sosiaaliturvaan käyttämät varat henkeä kohden ovat vain noin 40—50 prosenttia muiden tulotasoltaan samassa asemassa olevien valtioiden käyttämistä varoista, ks. Miyamoto ma., s. 20.

¹⁰⁴ Säästämistä Japanissa on korkein kaikista OECD-maista. Keskimääräisen bruttosäästön prosentuaalinen osuus kotimaisesta bruttokansantuotteesta oli vuosina 1967—71, 39.1 prosenttia. Vastaava luku Yhdysvalloissa oli 17.3, EEC-maissa se vaihteli 19—30 prosentin välillä. Ks. *OECD. Economic Surveys. Japan*, July 1974.

¹⁰⁵ Syistä korkeaan säästämistaseeseen, ks. esim. Japan—Ten Years of Economic Growth ma., s. 18, Bieda mt., s. 49 ja Japan in 1980 mt., s. 35.

¹⁰⁶ Miyamoton mukaan yli 40 prosenttia henkilökohtaisista säästöistä on ohjattu tätä kautta yksityisille yrityksille, ks. Miyamoto ma., s. 20.

¹⁰⁷ The Japan Development Bankin asemasta, ks. Bieda mt., s. 84—88. Valtion

antamien lainojen kehityksestä, ks., *Monetary Policy in Japan, OECD Monetary Studies Series*, December 1972, s. 16. Vrt. myös Japan in 1980 mt., s. 36.

¹⁰⁸ Valtion ostoista, ks. *Japanese Industrial Policy ma.*, s. 22. On mielenkiintoista, että varsinkin Japanin kasvaneet asevarustelumenot ovat herättäneet toiveita suuryrityksissä tässä suhteessa. Onpa esitetty jopa vaatimuksia omien sotilaskoneiden valmistuksen aloittamisesta sen sijaan, että ne ostetaan Yhdysvalloista, ks. Boris Pishchik, *In Disregard of the Constitution. New Times* 7, 1973, s. 14.

¹⁰⁹ Japan's Trade Policy. *The OECD Observer*, 69, 1974, s. 30. Varsinkin The Export-Import Bank of Japan'in toiminta on tältä kannalta tärkeä pankin ollessa The Japan Development Bankin kanssa huomattavin valtion avustuspolitiikasta huolehtivista rahoituslaitoksista. The Export-Import Bank of Japan on myöntänyt lainoja mm. ulkomaisiin investointeihin. Sektoreittain tarkasteltuna taas varsinkin Japanin laivateollisuus on tätä kautta saanut varoja, ks. Bieda mt., s. 83—85.

¹¹⁰ Esim. vuonna 1971 viennin osuus kotimaisesta bruttokansantuotteesta oli 12.0 prosenttia. Ks. *OECD. Economic Surveys. Japan*, July 1974. Ks. Japanin kauppapolitiikasta yleensä, *Japan's Trade Policy ma.*

¹¹¹ Kun vielä vuonna 1955 Japanin omavaraisaste energiankulutuksessa oli 75.1 prosenttia, oli se laskenut vuonna 1972 13.0 prosenttiin, ks. *Statistische Kurzbiographie: Japan ma.*, s. 72. Öljyn suhteen esim. Japanin riippuvaisuus on yli 99 prosenttia. Useiden tärkeiden metallien (esim. alumiini, nikkeli, uraani) suhteen riippuvuus vuorostaan on sataprosenttista, ks. esim. *Halliday and McCormack mt.*, s. 18—19.

¹¹² Ks. esim. *Japan's Trade Policy ma.*, s. 28—29.

¹¹³ Japanin ja Yhdysvaltain kaupan rakenteesta ks. tarkemmin, Hisao Kanamori, *Future U. S. -Japanese Economic Relations*, teoksessa Clapp and Halperin (toim.) mt., varsinkin s. 70—71.

¹¹⁴ Ks. tarkemmin esitelmämme, Japani kansainvälisessä järjestelmässä. Johdattua kansainvälisen järjestelmän muuttumisen konkreettiseen tutkimukseen, esitelmä kuudensilla politiikan tutkimuksen päivillä, Helsinki 10.—11.1.1974, taulukko 3.

¹¹⁵ Ks. *Japan's Trading Satellites. The Economist*, February 8, 1975, s. 62.

¹¹⁶ Ks. Japanin sosialististen maiden kaupasta esim. *Halliday and McCormack mt.*, s. 119—134 ja 232—237. On huomattava, että Neuvostoliiton ja Kiinan väliset ristiriidat vaikuttavat osaltaan myös Japanin kauppaan näiden maiden kanssa, tästä ks. esim. *emt.*, s. 233—236. Suunnitelluista yhteisistä Siperia-projekteista Neuvostoliiton kanssa, ks. Anders Abrahamson, *Japan och Sovjet -ekonomiska förbindelser*, teoksessa Abrahamson ym. (toim.) mt. ja *Soviet-Japanese Economic Ties, New Times* 38, 1973.

¹¹⁷ Ks. Charles Sebestyen, *The Outward Urge: Japanese Investment World-Wide*, *The Economist Intelligence Unit Limited. QER Special*, No. 11, 1972, keskiliite.

¹¹⁸ Palkkakustannuksia kuvaa esim. se, että teollisuuden keskimääräiset päiväpalkat olivat vuoden 1971 lopulla Japanissa U.S. \$ 6.70, kun vastaavat palkat olivat Hongkongissa 2.80, Taiwanissa 1.70 ja Etelä-Koreassa 1.20, ks. *Halliday mt.*, s. 283. Työvoimapulan lievittämiseksi on tosin harkittu vieraan työvoiman tuontia maahan, mutta tämä ei ole saanut kunnolla tuulta purjeisiinsa, ks. *Halliday mt.*, s. 282.

¹¹⁹ Ks. Sebestyen mt., s. 3. Lainoista osana investointeja ks. tarkemmin, *Liberalisation of International Capital Movements. Japan. OECD* 1968, s. 13—14.

¹²⁰ Ks. *Japan's Trading Satellites ma.*, s. 63 sekä Sebestyen mt., s. 19—35. Vuoden 1973 maaliskuun loppuun mennessä japanilaisten ulkomaiset sijoitukset jakautuivat prosentuaalisesti seuraavasti: Pohjois-Amerikka 25.5 %, Aasia (ilman Lähi-Itää) 23.1 %, Eurooppa 16.1 %, Latinalainen Amerikka 15.8 %, Oseania 8.7 %, Lähi-Itä 8.3 % ja Afrikka 2.5 %, ks. *Halliday mt.*, s. 309. Investointien kehityksestä saa kuvan vertaamalla tätä jakautumaa Sebestyenin tutkimuksessa esitettyihin aikaisempiin tietoihin.

¹²¹ *Japan's Trading Satellites, ma.*, s. 63. Vuonna 1973 Japanin pitkä- ja lyhytaikai-

set pääomansiirrot saavuttivat kaikkien aikojen ennätyksen (9750 ja 2407 miljoonaa U.S. dollaria), ks. *Statistische Kurzbiographie: Japan ma.*, s. 75.

122 *Liberalisation of Capital Movements by Japan ma.*, s. 34.

123 Ks. *Liberalisation of Capital Movements by Japan ma.*, s. 34 sekä *Japan in 1980 mt.*, s. 231—232. Japanin torjuvalla suhtautumisella ulkomaiseen pääomaan on juurensa jo Meiji-valtion alussa, jolloin pelättiin sen johtavan ulkomaalaisten kontrolliin maassa, ks. Umetani, mt., s. 88.

124 Ks. *Liberalisation of Capital Movements by Japan ma.*, s. 34.

125 Ks. *Japan in 1980 mt.*, s. 230—233. Toisaalta yhdysvaltalaiset investoinnit Japaniin ovat kyllä suuremmat kuin japanilaisten investoinnit USA:han. USA:n kokonaisinvestoinneista Japanin osuus on kuitenkin vain 1 prosentin luokkaa, ks. Halliday and McCormack, mt., s. 5—9, 211.

126 Ks. Jon Halliday and Gavan McCormack, *Japan and America: Antagonistic Allies. New Left Review* 77, 1973, s. 59 ja Halliday and McCormack mt., s. 221—223. Ks. myös teos, Clapp and Halperin (toim.) mt., varsinkin sen artikkelit, Tadao Ishikawa, *The Normalization of Sino-Japanese Relations*, Donald C. Hellmann, *Japan and China: Competitors in a Multipolar World?* ja Kiichi Saeki, *Japan's Security in a Multipolar World*.

127 Ks. Raimo Lovio ja Ilpo Koskikallio, *USA—EEC—Japani: imperialistivaltojen väliset taloudelliset ristiriidat. Soihtu* 6, 1973, s. 49—50 ja Halliday and McCormack mt., s. 213. Siten ei olekaan ihme, että yhdysvaltalaiset yritykset ovat kiinnostuneita Japanista, onhan se voimakkaasti kasvava talous.

128 Henry Kissinger ilmoitti mm. ulkoministeriksi tultuaan, että Yhdysvallat kannattaa Japanin nimittämistä turvallisuusneuvoston pysyväksi jäseneksi. Samaten on tiedossa, että Yhdysvallat haluaisi liittää Japanin mukaan NATO:on ja pitää yleensäkin taloudelliset, poliittiset ja sotilaalliset asiat yhdessä, jolloin kolmen imperialismien keskuksen Yhdysvaltain, EEC:n ja Japanin välinen kanssakäyminen kiinteytyisi, ks. *Helsingin Sanomat* 25. 9. 1973, s. 19.

129 Ks. Halliday and McCormack ma., s. 63—64. Japanilaiset yritykset ovatkin käyttäneet tilaisuutta hyväkseen (MITin suosiollisella avustuksella), ks. esim., Sijoittavat ne USA:hankin. *Ilta-Sanomat* 18. 2. 1974.

130 Ks. Halliday and McCormack ma., s. 61. Japanin Euroopan markkinoille tulon reaktioista, ks. esim. D. Petrov, *Japan in West European Markets. New Times* 32, 1973. Vrt. myös Norishige Hasegawan lausunto edellä.

131 Ks. esim. Maynard Parker, *Kaakkois-Aasian 'ruma japanilainen'*, *Helsingin Sanomat* 10. 1. 1973.

132 Taiwanin ongelman ratkaisusta, ks. esim., Taiwan käy vilkasta ulkomaankauppaa diplomaattisuhteita, *Helsingin Sanomat* 17. 11. 1974. On luonnollista, että japanilaisten suuryritysten keskenkin on ristiriitoja suhtautumisessa Kiinaan. Yleensä suhteiden luomista Kiinaan on kannattanut Sumitomo-ryhmä, Osaka—Kobe—Kyoto-alueen yritykset ja Keizai Doyukai. Suhteita vastaan taas on ollut ennen kaikkea Mitsubishi-ryhmä. Tämä pääomien taistelu näyttää nyt kuitenkin päättyneen edellisten voittoon, ks. Halliday and McCormack mt., s. 132—133. Yhdysvaltain (ja länsi-eurooppalaisten) painostuksesta Japania kohtaan sen suunnitellessa yhdessä Neuvostoliiton kanssa Siperia-projekteja, ks. Halliday and McCormack ma., s. 68. Tilanne on johtanut myös amerikkalaisten yritysten mukaan tuloon näihin projekteihin.

133 Ks. tarkemmin Halliday and McCormack mt., s. 212, 227.

134 Ks. tarkemmin vakuutusjärjestelmästä, *Liberalisation of International Capital Movements. Japan mt.*, s. 14—16 ja Halliday and McCormack mt., s. 217. Brasiliasta, Etelä-Afrikasta ja Rhodesiasta, ks. *Japan's Trading Satellites ma.*, s. 62 ja OAU:n Rhodesia-raportti: Japani on pahin pakotteiden rikkoja. *Helsingin Sanomat* 11. 6. 1974.

¹³⁵ Ks. *The Military Balance 1975—76*. London 1975, s., 77. On muistettava, että virallisesti Japanilla ei ole armeijaa, vaan »itsepuolustusvoimat». Japanissahan on vielä voimassa perustuslain kuuluisa 9. artikla, joka kieltää maata turvautumasta sotaan ja hankkimasta sotapotentiaalia. Tästä huolimatta »itsepuolustusvoimien» kasvu on ollut huomattava ja LDP:ssä on voimia, jotka haluavat revisioidakin 9. artiklaa, mikä ei kuitenkaan ole onnistunut.

¹³⁶ Japanin militarismista ks. tarkemmin Berndtson ja Lintonen ma., s. 203—206.

¹³⁷ On laskettu esim., että teollisuustuotanto Japanissa laski vuosien 1920—21 lamassa 5 %, vuosina 1929—32 11 % ja vuosina 1957—58 1.3 %. Vuosina 1965—66 ja 1970—71 Japanin teollisuutta vaivasi stagnaatio, ks. Ernst Lüdemann, Bisher schwerste zyklische Überproduktionskrise in Japan. *IPW Berichte* 6, 1975, s. 44—45.

¹³⁸ Ks. Miyamoto ma., s. 16—19. Varsinkin konkurssien yhteydessä tulee esiin japanilaisille yrityksille tyypillinen piirre toimia suuren lainapääoman turvin. Talouden mennessä hyvin ongelmia ei ole, mutta laman syntyessä ei pienillä yrityksillä ole enää mahdollisuuksia toimia. Tämä luonnollisesti lisää yritysten yhteenkokoontumista, ks. Halliday mt., s. 280 ja Sarr ma., s. 20.

¹³⁹ Ks. Sarr ma., s. 20.

¹⁴⁰ Vrt. Tamás Szentes, *The Political Economy of Underdevelopment*, Budapest 1971, s. 316. Tyypiesimerkkeinä Japanin kehityksen yliarvioimisesta ks. esim., Hedberg mt. ja Herman Kahn, *The Emerging Japanese Superstate*. Englewood Cliffs, N. J. 1971.